

1. Социјална интеракција:

Под социјалном интеракцијом подразумевамо све врсте деловања људи једних према другима као и одговоре на та деловања. Назнака социјална значи да у овом процесу учествује више од једне особе док интеракција значи да све укључене стране међусобно утичу једна на другу. Социјална интеракција има циљ, људи делују и одговарају на акције других људи да би постигли одређене циљеве. Могуће су ситуације у којима учесници имају сличне или различите циљеве. Наравно, различити циљеви не морају водити у конфликте већ могу бити комплементарни те да се на основу њих развија добра сарадња. Без обзира какво је својство социјалних интеракција у њих је укључен велики број људских понашања која се могу груписати у следеће целине:

Размена представља процес преношења добара, услуга и осталог на друге. Она може бити економска интеракција али има и социјално значење. Нпр људи у свакодневном животу међусобно размењују поздраве, комплименте и сл.

Кооперација је процес током кога људи заједно раде да би постигли заједнички циљ. (тим лекара изводи операцију да би спасао живот оболелог пацијента, група радника заједно ради на изградњи куће и сл) Људи често, ступајући у односе кооперације остављају по страни личне циљеве да би остварили циљ групе.

Компетиција је процес у коме две или више страна настоје да постигну исти циљ. У неким друштвима је компетиција постала начин живота (САД нпр). Кроз компетицију најбољи “играч” стиже на врх, најкомпетентнији радник добија унапређење и сл.

Конфликт је процес у коме људи настоје да друштвено или физички победе једни друге. Рат је очигледан пример конфликта.

Принуда је процес у коме једни приморавају друге да учине нешто против своје воље. У крајњој линији је заснована на сили.

У пракси људи користе свих пет наведених типова интеракције и слободно их комбинују у одређеним социјалним ситуацијама.

2. Компоненте интеракције:

Главне компоненте социјалне интеракције су друштвени статус и друштвена улога.

Статус уобичајено значи друштвени положај, позицију коју појединац или група заузимају у друштву. У сваком друштву постоји мноштво статуса: министар, епископ, генерал, учитељ, лекар, бравар, отац, супруга итд. Сваки појединац може истовремено имати и по неколико статуса, нпр: студент, Србин, православац, мушкарац, син... Статуси се обично деле на приписане (аскриптивне) и стечене (достигнуте). Аскриптивни статус је онај који не може бити промењен индивидуалним напором (раса, пол, националност, старост). Религијска или класна припадност су нам приписани зато што их преузимамо од родитеља када смо углавном исувише млади да бисмо могли да бирамо. Касније кад постанемо старији углавном их задржавамо. Стечени или достигнути статус је онај који се може добити личним напором: занимање или степен образовања...

Већина друштвених неједнакости у савременом друштву се базира на приписаним статусима као што су раса, пол, друштвена класа или старост. Нпр постоје професије за које се подразумева да их врше углавном жене (медицинске сесте) или само мушкарци (полицајац, официр, рудар). Дакле, статус добијен рођењем често представља ограничавајући фактор.

Од свих статуса које неко може имати само њих неколико се издвајају по својој изузетној важности. Социолози праве разлику између водећег и истакнутог статуса, односно друштвеног положаја који доминира у датој ситуацији. Примера ради, уласком у учионицу постаје се ученик и тада није битно што је неко пријатељ, син, јевреј... Чињеница да је неко ученик у том моменту постаје пресудна за његово понашање, интеракције и ставове. На летовању, за време распуста, ова чињеница висе нема пресудан значај.

Друштвена улога: Битна разлика између статуса и улоге је у томе да ми заузимамо одређен статус а вршимо одређене улоге. Статус је положај а улога је начин на који мислимо и делујемо на том

положају. Ко врши одређену улогу мора да следи облике понашања која се очекују од типичног вршиоца те улоге. Међутим, унутар одређених граница људи су слободни да интерпретирају улоге које врше, дајући им тиме особени печат. Типичан пример су 2 студента од којих један учи током школске године док је други у стању да у време испитних рокова ради кампањски. У крајњој линији оба студента постижу циљ, али на различите начине. За улоге је битно рећи да оне постоје и имају смисла једне у односу на друге. Улоге професора губе смисао без улоге студента, улоге полицајца без оних који крше закон.

Понекад једна или више улога могу да буду у раскораку са осталим улогама. Оваква ситуација се назива *конфликт улога*. Многи конфликти улога изазивају тешке моралне дилеме. На пример да ли отац који је уједно и полицајац треба пријавити свог сина, криминалца, због почињеног злочина. Постоји такође и *напетост* улоге када људи покушавају да повезу неспојива очекивања унутар једне улоге. Типичан пример је ситуација у којој отац породице није у стању да обезбеди неопходна средства за издржавање своје породице, услед незапослености или економске кризе. Дакле, битна разлика између напетости и конфликта улога је у томе што се напетост дешава унутар једне улоге док се конфликт одвија између више неускладивих улога.

3. Група и групна динамика:

Друштвена група преставаља скупину људи који се идентификују једни с другима и међу којима постоји редовна и свесна интеракција у формално или неформално структурираним односима заснованим на заједничким вредностима, нормама или циљевима.

Друштвена група има 4 основне карактеристике:

- 1) Постоји *регуларна интеракција међу члановима*. Људи који не остварују интеракцију са другима чине друштвени агрегат, а не групу.
- 2) *Структура интеракције међу члановима*. Свака особа преузима извесан статус и присваја одређену улогу. Статус и улога унутар неформалне групе нису званично утврђени као у формалној организацији. Насупрот њима у формално структурираним групама постоји прецизно дефинисан скуп статуса и улога и најчешће има писана правила и норме.
- 3) *Сагласност око норми, циљева и вредности*. Они не морају бити експлицитно одређени, напротив, могу се само подразумевати али и као такви се признају и уважавају.
- 4) Чланови групе имају *осећај заједничког идентитета*.

Под групном динамиком подразумевамо повратне односе социјалне интеракције међу члановима групе. Најчешће се у оквиру групне динамике анализирају *вођство, кохезивност и усаглашеност*. Најмањи и најједноставнији облик групног организовања је *дијада*. Реч је о групи која броји два члана а њихова интеракција конституише само један друштвени однос. Ако би у такву групу ушао трећи члан она би постала *тријада*. У дијади оба члана морају учествовати или група престаје да постоји док у случају тријаде један члан може да иступи из групе али група наставља да живи. Због тога што сваки члан дијаде усмерава пуну пажњу на другог члана односи унутар ње су, најчешће веома присни. Друга разлика дијаде и тријаде је да учесници у дијади не могу сакрити своју одговорност за дешавања унутар групе. Такође, у групи од три или више чланова један од њих може посредовати у изазивању или решавању конфликта међу осталим члановима док у дијади нема посредника унутар групе. Дијада нема проблема са уљезима и посматрачима. Најзад, стварање коалиција и већине разликују дијаду од тријаде и групе са више чланова. Велике групе имају више способности и средстава за решавање проблема али просечан допринос сваког члана има тенденцију да буде мањи него што би био у малој групи. Због различитих мишљења чланови великих група су често у ситуацији да тешко постизу сагласност око избора могућих решења.

Вођство: Свака група има вођу тј особу која непрестано врши утицај на понашање чланова групе као и на њене резултате. Група има потребу за вођом из два разлога: да управља захтевима и да одржава добар дух и односе међу члановима. Најчешће је он наметљивији, елоквентнији и психички јачи од својих следбеника. Обично постоје три стила вођства: 1) ауторитарно, 2) демократско, 3) либерално (*laisser-fair*)

- 1) У ауторитарном стилу комуникација се одвија одозго на доле – вођа преузима ауторитет и одговорност за групне акције. Улога вође је да издаје наређења, а улога чланова групе је да их извршавају. Предност ауторитарног вођства је у брзом извршавању задатака.
- 2) У демократском стилу вођства комуникација је двосмерна – одозго на доле и одоздо на горе. Демократски вођа размењује мишљење са члановима групе и подстиче их да међусобно деле задатке. Свако може да се укључи у процес одлучивања чиме се постиже већа кохезивност групе и смањује ризик од доношења погрешних одлука.
- 3) Либерални вођа врши умерен ауторитет, делује углавном на основу знања и искуства које група сматра прикладним. Вођа наводи чланове групе да преузимају на себе задатке вођства. Овај тип вођства подстиче чланове да буду креативни и да покрену иницијативу.

Ни један од ових стилова не може бити погодан у свакој прилици. У рату нпр, или спасилачким акцијама ауторитарно вођство је најбоље јер нема времена за дебату или индивидуалну креативност. Демократско вођство је најбоље у ситуацијама када се захтева активно учешће других у просуђивању групних циљева. Либерално вођство је веома ретко јер је оно примењиво у мало ситуација, нпр. у научним истраживањима.

Групна кохезивност: Кохезивним сматрамо групе унутар којих постоји висок степен привлачења чланова ка групи. Ако су интеракције чланова учестале и квалитетне – кохезивност расте. Група која се састаје свакодневно је кохезивнија од неке која се састаје једном недељно или месечно. На кохезивност имају ефекта и промене чланства. Стари чланови кохезивне групе су углавном задовољни односима који се развијају међу њима. Нови чланови ће, на известан начин, разорити устаљене односе и кохезивност ће трпети због нових, измењених односа. Чак и ако се група повећава може доћи до нарушавања кохезивности јер социјалне интеракције могу тада постати знатно отежане.

Усагласеност и контрола: Прихватање норми помаже у учвршћивању групе. Норме говоре члановима како они могу деловати и како групни циљеви могу бити постигнути. Усаглашеност се у групи подстиче, а одступање кажњава. Стога се људи обично усаглашавају са ставовима, нормама или вредностима групе да не би одступали од осталих иако можда сматрају да је оно с чим су се сагласили погрешно.

4. Типови група:

In i out grupe: In групе су оне с којима се појединци идентификују и унутар којих се осећају “као код куће”. Out групе су групе са којима се појединац не идентификује и према којима се осећа као outsider. О in групама размишљамо у терминима “ми” а о out групама у терминима “они”. Чланови група стално раде на учвршћивању групних граница да би себе дефинисали и учинили другачијим од осталих. Један од начина да се то учини је употреба видљивих симбола. Други ефективан начин је кроз конфликте са outsider-има.

Примарне и секундарне групе: Примарна група има 5 следећих карактеристика:

- 1) конституисање односа “лицем у лице”
- 2) чврст лични идентитет са групом
- 3) чврсте везе осећања према члановима групе
- 4) вишеслојни и вишезначни односи и везе међу члановима групе
- 5) тенденција да група буде дуготрајна

Идеалан пример примарне групе је породица. (за чланове породице она је извор идентитета и смисла, љубав и емоције повезују чланове, постоје вишеслојни и вишезначни односи; породица је трајна чак и када чланови породице одлазе јер они себе и даље сматрају делом целине.)

Секундарне групе имају супротне карактеристике од примарних група:

- 1) ограничене интеракције “лицем у лице”
- 2) скромна или слаба лична идентификација с групом
- 3) слаба интимна повезаност међу члановима групе
- 4) ограничени, површни односи који се свде на безличне и формалне односе
- 5) тенденција да не буде трајна

Људи се углавном повезују у секундарне групе да би обавили одређене послове; њима је чланство у групи циљ, да би задовољили неке своје потребе. Типичан пример су радне групе, политичке, синдикалне организације...

Референтне групе: су оне групе којима људи теже онда када вреднују своје понашање, чак и онда када им не могу припадати. Она треба да обезбеди смернице у погледу мишљења и понашања. Референтне групе помажу да се прилагоди лични поглед на свет, појава и стил.

5. Организација и Макс Вебер – бирократска организација:

У традиционалном друштву живот се одвија кроз личне друштвене односе и мале групе. У савременом развијеном индустријском друштву лични односи прелазе у формалне односе а улогу малих група преузимају формалне организације. Лични односи и даље општају као значајни али главне активности индустријског друштва одвијају се кроз њихове организације.

Социолошки посматрано организација се може одредити као група која је намерно створена, структурирана са јасно дефинисаним статусима и улогама и која поставља правила и санкције за прекршај правила.

Прелазак са индивидуалног рада на организован облик рада за своје исходиште има бирократију што се битно одражава на социјалне интеракције и односе на раду. Вебер је развио идеални тип бирократије и тврдио да свака бирократија има пет основних карактеристика:

- 1) *Подела рада* подразумева да се на сваки положај у организацији запошљавају специјализовани стручњаци да би обављали специфичне задатке.
- 2) *Хијерархија ауторитета* значи да су сви положаји ранжирани један изнад другог тј да су сви положаји под напором вишег ауторитета. Кључне одлуке се доносе на врху и спуштају каналима командовања наниже.
- 3) *Писана правила и процедуре* кроз која бирократија нуди запосленима јасне стандарде шта се сматра адекватним и на који начин треба да се обавља одређена функција.
- 4) *Безличност* – бирократски посао мора да се одвија без мржње и страсти. Клијенти се третирају као случајеви. Процедура је изнад личног односа. Томе је намера да се гарантује једнак третман свим људима међутим то такође доприноси хладном односу према члановима организације.
- 5) *Запошљавање засновано на техничким квалификацијама*, а не на личним и породичним везама.

Вебер такође дефинише вођство и разликује три типа ауторитета:

- 1) *Традиционални ауторитет* – Ради се о неприкосновеном праву владара (цара, краља) да командује својим поданицима. Традиционални лидери имају слободу да одлуке заснивају на личним симпатијама и антипатијама.
- 2) *Рационално-легални ауторитет* – је ауторитет смештен у биро, а не у појединачну личност и носилац ауторитета бироа је јасно дефинисан и ограничен. Кад му истекне мандат и повуче се са предсендикског положаја нема више ауторитета.
- 3) *Харизматски ауторитет* се заснива на посебним личним квалитетима. Ауторитет харизматског лидера се изводи из веровања следбеника да тај појединац има необичну способност или чак натприродну моћ.

6. Успон формалне организације – бирократске иновације:

Упркос својим недостацима и ограничењима формална организација омогућава људима да раде заједно и да обаве задатке које не могу извршити у неформалној групи. Бирократске иновације су решавале три проблема:

1. Организација великог броја људи
2. Симултано извршавање више задатака
3. Редуковање супротсављања циљевима организације

Организовање великог броја људи: Начелник генералштаба пруске војске Хелмут вон Молтке, покушао је да осмисли бољи начин командовања великом армијом. Једна од иновација била је сталан специјализован тренинг за штапске официре. Нису више у генералштаб могли долазити официри по породичној линији, већ су бирани из академије. Чак и када буде изабран за генералштаб, официр је морао провести неколико година на стажу у трупима. Тако су тренирани да размишљају онако како је вон Молтке хтео. Ова једнодушност мишљења и акције омогућава избалансираност у рату, а такође чини да нико није незаменљив.

Друга иновација је била стандардизација пруских дивизија. Дивизиони систем је увео де Брољ који је комбиновао пешадијске и артиљеријске бригаде у исту јединицу. Молтке је учинио дивизије сличним по саставу и величини.

Повезивање различитих послова: Густав Свифт је био месар који је бизнис преселио на западну обалу, користећи расхладне вагоне. Људи нису хтели да купују месо које је дуго било у транспорту и нису имали поверење да хладњаче могу учинити месо свежим. Због тога је Свифт покренуо маркетиншку акцију у сваком већем граду. Сваки град је имао хладњачу као и мрежу велепродаје и малопродаје. Ради боље координације, уведен је вертикални ланац командовања који повезује менаџере грана до централе у Чикагу. Информација путује од локалне велепродаје до менаџера на врху, а омогућава да стратешке одлуке путују од врха ка локалу.

Редуковање супротстављања: -

7. Стварност бирократског живота:

Социолошка истраживања су утврдила неке од недостатака бирократије. Људи унутар бирократског система су жртва неефикасности и дехуманизованих процедура.

Када се људи у потпуности посвете процедурама, онда их могу схватити као ритуале и изгубити увид у разлоге због којих су уведене.

Бирократија је успешна зато што дефинише правила и норме које важе за широку скалу појединачних случајева. Али правила која у једном контексту могу имати смисла у неком другом контексту могу бити потпуно бесмислена. Бирократија није способна да делује у неуобичајеним ситуацијама или појединачним случајевима.

Бирократа тежи да делује ритуализовано, увек по правилима. Он тежи испуњавању форми обезбеђујући потребна документа и потписе и не размишљајући да ли ће то решити или погоршати проблем.

Од бирократа се очекује да буду непристрасни, радећи увек на исти начин. Често се дешава због тога да клијенти постају отуђени од организације која је управо створена да би им служила.

Бирократе морају потрошити сате и сате обављајући послове који реално нису потребни или бар нису потребни разрађени до танчина. Они често теже да изгледају презапослени да би оправдали свој посао. Измишљају нове послове за себе и траже помоћнике. Временом бирократија се грана и све више расте а продуктивност се не повећава. Начин на који она решава проблеме има тенденцију да ствара нове проблеме а ти нови проблеми се решавају ширењем бирократије. Настаје зачарани круг. Фирме нерадо премештају некомпетентне зато што им је то скупо тако да задржавају раднике који редукују ефикасност.

Мушкарци и жене ретко имају једнаке шансе. Жена најчешће мора да уложи више напора него мушкарац да би достигла одређени положај. Често се дешава да је на истим положајима жена знатно мање плаћена од мушкарца.

8. Алтернативе бирократији – јапанска корпорација:

Добар пример јапанске корпорације је Мицубиши, позната јапанска фирма која је од 1989. год. направила значајан продор на америчко тржиште. Мицубиши је под свој организациони кишобран скупио огромну количину производа и активности: аутомобиле, нафту, храну, компјутерске чипове, некретнине, пластику, телевизију, хемију итд. Половином деведесетих био је једна од највећих

јапанских корпорација која је у свом власништву и под контролом држала мање компаније. Мицубиши је био успешан и због тога што је усавршио организационе стратегије које нису у складу са Веберовом бирократијом. Могуће је издвојити 5 стратегија које нису искључиво карактеристика Мицубишија већ су постале пример функционисања модела јапанске корпорације:

- 1) *Доживотно запошљавање* – Једна од основних разлика јапанске и западне корпорације је доживотно запошљавање. Јапански радници се запошљавају за читав радни век и не бивају отпуштени осим ако не учине неко теже кривично дело.
- 2) *Унапређивање засновано на старости* – У типично америчкој организацији радници се унапређују због својих радних способности. У Јапану се радници мање унапређују него у САД и унапређење је углавном детерминисано бројем година које је запослени провео у фирми. Велико је питање како јапанске корпорације могу да пруже такву сигурност запослења. *Прво*, многа од радничких примања добијају форму бонуса заснованог на постигнућу компаније. Компанија кад има лошу годину може смањити свој платни списак без отпуштања радника. Она напросто исплаћује њихове зарађене бонусе. *Друго*, велике фирме зависе и од великог броја повремено и привремено запослених жена. Жене су ретко запослене на менаџерским или стручњачким пословима уз претпоставку да ће прекинути рад после пет до шест година да би се посветиле подизању породице. Привремено запослене жене делују као браник који штити запослење мушкараца. *Трече*, сви осим врха извршне управе су принуђени да се повуку у 55 години. Они добијају посебни платни еквивалент од пет-шест плаћених година који не представља пензију. Многи од њих преузимају ниже плаћене послове са непуним радним временом у мањим фирмама.
За разлику од Јапана у Америци се појединачно усмерава на уску специјализацију. Насупрот њима Јапанци развијају стручност. Нпр. у својих првих 10-15 година службе у банци јапански радник ће бити ротиран из одељења у одељење, све док не постане упућен у све фазе банкарског пословања.
- 3) *Нагласак на групним постигнућима* – Рад у великим јапанским корпорацијама је подељен на мање радне групе (8-10 људи) које делују као тимови. Успех се рачуна у односу на успех групе, а не успех појединца. Ако је један члан групе способнији него остали њему се одређују тежи задаци чиме се максимализује његов допринос групи. Независност је идеал америчке културе а узајамна зависност је идеал јапанске културе.
- 4) *Децентрализовано одлуцивање* – У многим јапанским корпорацијама ауторитет је подељен међу већим бројем запослених. У неким случајевима управа напросто прихвата одлуке које су донели подређени.
- 5) *Холистички интереси за раднике* Принцип америчких фирми је да је веза фирми и запослених ограничена искључиво на активности директно везане за посао. Јапанске фирме преузимају одговорност за глобално благостање својих запослених (рекреативне активности, одмор, дружење, породичне услуге и сл)

Јапански систем има такође своје предности и недостатке. Многи социолози сматрају да би било тешко пренети ове организационе стратегије у америчке и европске фирме, зато што је она укоренења у традиционалној јапанској култури, која је битно различита од америчке и европске.

9. Алтернативе бирократији – колегијална асоцијација и колективистичке организације:

Колегијална асоцијација је организација у којој чланови сматрају једни друге једнаким, сто се заснива на прихваћеним стандардима специјализованог знања које су сви они постигли. Универзитет је класичан пример. Колегијалне асоцијације се разликују од бирократске организације на 2 основна начина. С једне стране оне су много демократиције. Нпр ректор или декан се обично бира од стране целог чланства на ограничен рок. На тај начин се врши циркулација ауторитета. Такође, неки од дипломираних студената временом постају асистенти и даље могу напредовати до професора. С друге стране колегијалне асоцијације су затвореније од бирократије. Професионални статус је предуслов за

чланство. Чланови могу имати привилегије које нису доступне обичном свету. То је управо један од циљева колегијалне асоцијације, да заштити те привилегије.

Колективистичка организација је небирокупатска организација у којој је ауторитет подељен а правила су ствар споразума. Основне карактеристике:

- 1) Сви чланови организације имају једнак ауторитет, нема званичне позиције ауторитета и нема хијерархије. Главне одлуке се доносе споразумно – консензусом.
- 2) Колективистичка организација настоји да минимизира употребу правила
- 3) Не постоји контрола и напор који се ослања на стандардизована правила. Колективистичка организација се ослања на персоналне или моралне апеле.
- 4) Идеализује се укључивање личности
- 5) Формалне квалификације не морају бити тражене; нема хијерархије посла и нема вођа; питање напредовања је небитно
- 6) Колективистичка организација свој рад види као рад из љубави. Неки од чланова су волонтери. Многи су плаћени али њихове зараде су релативно мале. Примарни подстицај за рад у колективистичкој организацији је да се учествује на свим нивоима и да се буде свој сопштвени шеф.
- 7) Тежи се егализму, разлика у плаћању особља је минимална.
- 8) Настоји се да се минимизира специјализација а подстиче се изједначавање кроз ротацију улога, тимски рад и тренинг на послу.

10. Одређење друштвених вредности:

У најширем смислу по друштвеним вредностима се подразумева било шта што може бити процењено као добро или лоше, или пак било шта што је од интереса за појединца или неку друштвену групу. Људи немају неутралан однос према животу, они експлицитно или имплицитно доживљавају ствари као добре или лоше, истините или лажне, лепе или ружне... *Вредности су елементи свести личности који служе као референтни оквир како за схватање одређених ситуације тако и за одређивање за конкретне акције.* Вредности имају своје носиоце (објективна компонента) и њихов однос према одређеним објектима (субјективна компонента). Садржај вредности је променљив зависно од конкретног контекста. Оне се мењају у функцији времена и зависне су од конкретних локалних, социјалних, културних и других разлика. Вредности су превасходно рационалне природе што значи да су сазнајне и подложне истраживању, односно да су мерљиве и самерљиве једна у односу на другу. Дакле, реч је о апстрактним и релативно трајним стандардима који омогућавају појединцима и друштвеним групама да врше селекцију између могућих опција на основу тога што се нешто прихвата као пожељније, више цењено, боље. Вредности утврђују концепцију пожељног стања у друштву и општих мерила понашања (постају темељ друштвених норми). Оне служе за оправдавање или осуђивање постојећег стања у друштву из чега следи да имају два аспекта: валоризацијски и идеолошки. Дакле, с једне стране оне су темељ друштва и културе, гарантују ред и поредак, а са друге стране представљају узроке промена и друштвене динамике. Друштвене вредности појављују се у два облика: као експлицитне и имплицитне. *Експлицитне* вредности су изричито формулисане и јасно декларисане, док су *имплицитне* вредности изведене из посматрања стварног људског понашања. Експлицитне вредности могу бити пуке декларације према којима се људи не равнају у свом понашању, док су имплицитне вредности увек стварне вредности, изведене из стварног понашања.

11. Функције и детерминанте друштвених вредности:

На индивидуалном и психолошком плану функције вредности се могу сврстати у две широке групе. Прва обухвата оне функције које се односе на снажавање и прилагођавање појединаца у физичком и социјалном окружењу и у овом случају вредности служе као оријентир. Друга функција вредности је превазилажење постојеће праксе.

Такође се и на социјалном плану могу разликовати две широке групе. Прва обухвата интегративне функције које омогућавају одржавање групе и друштва у целини, кохезију, стабилност, ефикасност. А друга група односи се на превазилажење постојећег стања друштвених односа. Овде спадају друштвени идеали, дугорочни циљеви, утопије и неке моралне вредности. Ова група функција долази до изражаја нарочито у периодима криза и друштвених сукоба. Отуда се, дакле, вредности јављају као средство за одржавање постојећег социјалног система или пак као снажан чинилац социјалне промене.

Треба разликовати четири врсте детерминанти друштвених вредности:

- 1) *Социјално порекло* најчешће нема значајну улогу кад су у питању ставови о друштвеним вредностима
- 2) *Функционалне детерминанте* – оне које су повезане са делатношћу појединца и које подразумевају одређено лично образовање
- 3) *Структуралне детерминанте* се односе на саму структуру друштва што значи да на заузимање ставова утичу читав режим друштва, сама структура моћи и сл.
- 4) *Акционе детерминанте* се односе на акције, циљеве, пројекте које себи постављају људи у заједници са другима или сами. Оне претпостављају одређен однос према циљевима које ваља остварити, а то је увек извесна конфронтација садашњости и будућности. Акционе детерминанте су можда и најважније за истраживање друштвених вредности.

Друштвене вредности се глобално могу поделити на две основне групе: на конзервирајуће друштвене вредности и вредности које теже промени. Конзервирајуће вредности се вежу за традицију, ауторитет, нацију, корене, док се вредности промене орјентишу ка човеку и његовим снагама и способностима и његовој тежњи да се ослободи ауторитета и окошталих образаца социјалног понашања.

12. Вредности традиционалног друштва и опште одређење конзервативизма:

Конзервативизам се као термин најчешће употребљава у два значења, као конзервативни дух или једна одређена политичка идеологија.

- 1) Конзервативни дух – означава поглед на свет и живот који је прожет тежњом да се одбрани и сачува постојеће стање, да се спрече све битније промене под претпоставком да је то боље и сигурније. Њиме се означава један систем вредности као што су: ауторитет, поредак, сигурност, дужност, дисциплина, породица, традиција, црква, равнотежа, хијерархија и сл.
- 2) Конзервативизам у ужем смислу означава једну целовиту политичку идеологију која је уобличена крајем 18. и почетком 19. века као реакција на француску револуцију и као заштита од ширења њеног утицаја.

Конзервативизам има дефанзиван карактер (учење које брани статус quo), брани патријархалну структуру угрожену деловањем либералистички орјентисаних снага. Конзервативизму, дакле, недостаје поверење у људску способност за побољшање друштвеног поретка на рационалан начин те он препоручује прилагођавање поретку.

13. Традиционализам, ауторитарност и ауторитаризам:

Најзаступљенији вид конзервативизма на нашем културном простору је патријархални традиционализам. Њега је најлакше идентификовати кроз схватања о улози жене у друштву и породици и схватања о равноправности полова.

Традиција као битна претпоставка једне културе представља скуп вредности, идеја, норми, обичаја који су задржани у колективном сећању и културном идентитету становништва и који се преносе на даље генерације.

Социолошку основу традиционализма чини традиционално преиндустријско друштво и култура за коју је карактеристично наглашавање значаја имовине (поседовање земље као главно мерило богатства и моћи). Систем вредности у оваквом друштву фаворизује статичност производње,

избегавање предузетничког ризика, устаљени начин производње, лични ритам рада, вишегенерацијска породица и тесно одржавање сродничких веза (остаци племенских односа). Ауторитаризам је друштвени однос у којем долази до изражаја претерано поштовање друштвених и духовних ауторитета. Из овога следи немогућност субјеката друштвеног живота да слободно исказују и задовољавају своје потребе и интересе.

Друго значење појма ауторитаризма обухвата систем централизоване антидемократске државне власти на чијем врху се налази једна личност или мања група људи. (ауторитаризам као политички систем)

Треће и можда најчешће коришћено значење под ауторитаризмом подразумева једну идеологију и обично представља само једну одредбу политичког режима. Реч је о антидемократској идеологији која потцењује вредности појединца и глорификује вертикалну организацију друштва те у складу с тим оправдава идеју вође и безусловно потцињавање неком спољном ауторитету.

14. Колективизам и национализам:

Колективизам представља потчињавање интереса појединаца интересима колектива насупрот чега стоји индивидуализам који представља афирмацију личних интереса.

У социјализму и социјалистичким револуцијама је колективизам увек био подржан и у том покрету се индивидуалност утапала у колективни ентитет. Стога се говорило о народним револуцијама, о победама које је извојевао народ, а не овај или онај вођа или командант. Општи и заједнички интереси увек су истицани и давана им је предност над појединачним. Индивидуализам се углавном представљао као буржоаска идеологија и сводио на егоизам.

У сирем смислу национализам се може одредити као покрет за националну афирмацију.

Национализам је увек био и остао средство сукобљавања и потчињавања јер је он увек подразумевао борбу за национално подвајање. У том смислу национализам представља програм и акције одређених друштвених група које тезе да за своје циљеве привуку масу нације да би њоме манипулисали. Национализам се, дакле, јавља као инструмент у рукама одређених група чији је циљ да завладају нацијом.

Нација (национална припадност) се током историје показала као једна од најзначајнијих чинилаца социјалне интеграције. *Етноцентризам* се може одредити као пренагласавање вредности једне етничке групе које се понекад испољава у мржњи према другим групама. Ради се о тенденцији да се непрестано разграничава сопштвена група, која представља “свет правих вредности” од остатка света тј. од “света невредности”. Национализам, директно или индиректно, заступа права и интересе само своје нације.

Актуелни национализам на југословенском простору је последица “културног наслеђа” и разних етничких стереотипија. Распад СФРЈ најчешће је аргументован националном неравноправношћу, наравно, узимајући сопштвену нацију као подређену и експлоатисану у дотадашњој Југославији. Међутим, у бившој Југославији је из идеолошких разлога строго вођено рачуна о националном питању. Резим је учинио много да би се успоставила равномерна расподела али то изгледа није било довољно да се спречи сукоб на националном нивоу. На југословенским просторима ауторитарност и патријархални традиционализам су нужно водили у национализам. Резултат тога је да су се сукоби у Југославији одвијали не око политичко-територијалних већ и око етничких граница. Створило се низ политичких организација (Хрватска Демократска Заједница, Српска Демократска Странка, Српска Радикална Странка итд) чији су се лидери првенствено обраћали онима код којих је био наглашен ауторитарни синдром.

15. Вредности савременог грађанског друштва: модернизација и модернизацијске вредности:

Глобално, модернизација је транзициони друштвено-историјски процес.

Ради се о процесу развоја “историјски неприлагођеног друштва” које је на одређен начин остало у прошлости. Реч је о развоју којим се напушта неки облик традиционалног друштва. За разлику од традиционалног, модернизацијски оријентисано друштво је легализовало потребу за новим и прогласило је позитивном и пожељном. Коначни циљ модернизацијског процеса треба да буде “конвергенција између друштава путем њихове европеизације или американизације”.

Модернизација се може посматрати и као цивилизацијски и као културни феномен. Модернизација као цивилизацијски феномен се манифестује кроз низ техничко-технолошких иновација које настају и шире се на нивоу глобалног друштва. Модернизација као културни феномен испољава се кроз формирање, развијање и усвајање система идеја, првенствено вредносних ставова и чињеничних сазнања, под утицајем техничко-технолошке модернизације. Најбоље је говорити о јединственом модернизацијском процесу који има своје две стране – цивилизацијску и културну.

Суштину модернизацијског преображаја друштва чини општа индустријализација, посебно индустријализација пољопривреде, јачање тржишне привреде, пораст писмености, експанзија образовног система, смањење броја чланова породице, пораст броја занимања и све ужих специјализација, пораст бирократије, урбанизација нашеља, пораст националног дохотка и дохотка по глави становника, опадање утицаја религије, демократизација политике и национална интеграција.

16. Грађанско друштво и вредности либерализма:

Производ модернизацијског процеса је стварање грађанског друштва за које се подразумева да је отворено и сложено друштво са развијеном грађанском иницијативом. Грађанско друштво се може дефинисати као аутономна сфера приватности и јавне делатности коју не нацире држава што подразумева децентрализацију, самоуправу, ширење локалне и регионалне аутономије. Реч је дакле, о друштву грађана и њихових удружења у којима се грађанин истовремено појављује и као личност и као власник. Унутар грађанског друштва се могу разликовати три нивоа: 1) грађани као појединци; 2) удружења (асоцијације) грађана; 3) асоцијације асоцијација. Најважнији колективни актери грађанског друштва су грађанска удружења (асоцијације), грађанске установе (институције) и друштвени покрети. Принципи на којима почива концепт грађанског друштва су између осталог: *аутономија* (у односу на политику и државу), *контраактуалност*, *плурализам*, *индивидуалитет*, *солидарност*, *самоорганизација*, *приватност*, *хуманост*, *универзалност* и *мундијалност*. Треба нагласити да концепт грађанског друштва има и негативне стране: компетитивност, егоистичност, посесивност, сепаратизам, локализам.

Либерализам је у извесном смислу поглед на свет који се супротставља притисцима спољних ауторитета и неоправданом спољашњем уплитању и манипулисању личном сфером човека. Хобхаус је као кључне елементе либерализма издвојио: грађанско друштво, фискалне слободе, личне слободе (слобода мишљења, слобода говора, слобода вероисповести...), друштвене слободе (ослобађање од монопола разних институција – цркве, корпорација и сл), економске слободе, локалне, расне и националне слободе, међународне слободе, политичке слободе и народни суверенитет. Заступници либералног погледа верују у прогрес те они у самом човеку и његовој тежњи за слободом и самоафирмацијом виде претпоставке развоја а кључ развоја је у повећању производње и материјалном расту. Либерализам инсистира на вредности појединца, све слободе посматра са становишта појединца, а као политичка позадина му одговара демократија. Либерализам се залаже за толеранцију, при чему сви људи треба да буду једнаки без обзира на разлике у вери, раси, нацији, класи, полу, сталежу, професији, богатству или политичком уверењу.

17. Одређење друштвене моћи:

Свако друштво карактерише социјална стратификација која се, између осталог, испољава и кроз односе моћи друштвених група тако да горњи слојеви хијерархије заузимају истакнуте позиције моћи.

Потребно је разликовати власт од моћи. У ширем значењу се може тврдити да је власт посебан случај моћи, тј. о власти се може говорити као о моћи заповедања, о таквом стању у коме испољена воља (заповест) оних који владају утиче на поступке других на тај начин да они прихватају извршавање заповести као своју обавезу, дужност. У литератури се може наћи доста варијација на тему као што је став Б. Расела који је моћ одредио као “произвођење намераваних ефеката”, или Сајмонов став да “А има моћ над Б ако А условљава понашање Б”. Међутим, моћ у политичком значењу се не може генерално разумети као могућност да се производе жељени ефекти. У том смислу моћ се може одредити као учешће у доношењу одлука: “А има моћ над Б с обзиром на вредност К ако А учествује у доношењу одлука у оквиру политике К коју Б прихвата”. Ова дефиниција моћи додаје важан елемент а то је “коришћење санкција” – онда када намеравани ефекти изостану. Моћ је у овом контексту могућност да се примени сила с тим што се под силом подразумева примена санкција. Моћ симболизује силу која може бити примењена у било којој социјалној ситуацији и која подржава ауторитет који ту силу примењује.

Могу се издвојити четири типа дистрибуције моћи:

- 1) *Пирамидална* линија моћи тежи да има свој крајњи извор у једном човеку или веома малој групи људи. Доношење одлука је високо централизовано.
- 2) *Моћ политичких форума* – линија моћи тежи да се заврши у релативно великој групи људи која одлучује консензусом
- 3) *Полилитна* моћ представља одвојену структуру моћи монолитних (углавном малих) група
- 4) *Аморфна* моћ – реч је о трајно непрепознатљивој структури моћи

Разлика између прва два типа структуре моћи је у броју оних који доносе одлуке и који међу собом деле моћ. Главна је разлика између прва два типа у којима се примећује тенденција ка конвергенцији моћи и последња два типа у којима је моћ дивергентна. У пракси савременог друштва најзаступљенији је био први тип моћи, а у том правцу се највише пажња придаје политичкој и економској моћи. Политичка моћ се заснива на положајима у институцијама политичког система и наравно на учешћу у доношењу одлука у тим институцијама. Економска моћ се заснива на положајима у привредним и осталим радним организацијама и на учешћу у одлучивању о процесу производње и расподеле материјалних добара и услуга.

18. Класе:

Социолошка традиција региструје огроман број различитих поимања класа. Немарксистичке дефиниције су веома разноврсне и истичу велики број различитих критеријума: занимање, доходак, имовину, начин живота итд. С друге стране за Маркса и марксисте је основа друштвених класа дата улогом коју оне играју у производњи, промету и расподели економских добара. Наведена улога одређује животни стандард, класну свест, идеологију, културу и политички став класа. Историјски гледано, приватна својина средстава за производњу и из ње изведена могућност експлоатације туђе радне снаге биле су основне детерминанте и претпоставке класне диференцијације. Да би нека друштвена групација била класа није довољно да њени припадници имају само исти економски положај већ да се изврши и одређена социјална интеграција тако да се истоветност економског положаја манифестује. Заједничке карактеристике класа су њихов вертикални поредак – постојање више и ниже ранжираних група, затим постојање трајних класних интереса, постојање класне свести и класне изолације односно недостатак блиских социјалних контаката што у крајњој линији опет води до класних противуречности и сукоба.

При анализи друштвених класа поред економских треба узети у обзир и политичке и идеолошке критерије с обзиром да се класе састоје од појединаца који ступају у класне односе и који могу организовати политичке партије што на крају резултира формирањем колективне класне свести. Уобичајена је подела теорија класа на марксистичку и веберијанску струју.

Марксистичке теорије схватају класе као групе које се одређују у зависности од њиховог односа према средствима за производњу. Веберијанска струја види класе као групе засноване на различитим ресурсима од којих су материјални ресурси главна али не и једина основа класне поделе. Маркс сматра да је свако друштво подељено на најмање две категорије: оне који владају и контролишу

средства за производњу (владајућа класа) и оне који то не чине. (експлоатисана класа) Подређене класе су у свим друштвима експлоатисане присвајањем вишка вредности од стране владајуће класе. Класе које контролишу средства за производњу такође контролишу и средства за духовну производњу тако да она не влада само економски већ и тако што пласира своју идеологију. Вебер разликује три класе: власнике, невласнике који имају одређене квалификације и знање и оне који могу продавати само свој рад. Иако многи социолози полазе од Веберових ставова ипак су развијена и бројна различита становишта. Једно од значајнијих је Дарендорфово које каже да данас постоји разлика између власништва и контроле. Власништво је разбијено на велики број деоничара док је контрола концентрисана око малог броја менаџера тако да они постају доминантна класа у друштву и супротстављају се осталим класама. У марксистичким теоријама класе су увек међусобно супротстављене и у неизбежном сукобу. У веберијанским погледима нагласак је пре на градацији него на конфронтацији, али у појединим случајевима и конфликт је веома могућ.

19. Социолошко одређење и дефиниција елите:

Елите су групе које активно доминирају целокупним друштвом користећи се средствима моћи свесно стварају и шире прихватљиве митове и стереотипе којима учвршћују своју моћ и власт, каналишу проток информација и диктирају друштвене вредности путем масовних медија, образовног система и других облика јавних деловања.

Под владајућом елитом се најчешће подразумева самосвесна организована мањина која влада друштвом. Насупрот ње се налази неорганизована већина становништва са веома мало утицаја и моћи у друштву која је подложна манипулацији. Елита је субјект друштвеног живота који успоставља потпуно контролу на свим друштвеним токовима. Елита настоји да угуши свако организовано јавно мишљење које има за циљ промену постојећег стања. То је група која се налази на врху социјалне пирамиде. Током историје појављивали су се различити критеријуми који су појединце квалификовали у врх. Ти квалитети су били ратничке врлине, религиозна опредељеност, богатство, племенито порекло, или разне личне вредности као што су карактер, интелигенција, итд.

20. Циркулација елита, елите и идеологија

Циркулација елита има две стране, прва подразумева кретање појединаца између елите и масе и унутар ње, а друга процес којим једна елита замењује другу. То практично значи да се појединци који не припадају елити могу неким својим квалитетима и способностима уздићи тако да улазе у елиту. Друга могућност је да се унутар ниже ранжираних група издвоји контраелита која стаје у отворен сукоб са елитом. Уколико је елита отворенија утолико је могућа већа абсорпција нових чланова из масе, а тиме се лакше може очувати стабилност елите иако се повећава њена покретљивост.

Елита је ради сопственог опстанка на позицијама власти принуђена да развија теоријски систем идеја којим се формулишу основне друштвене вредности, каналишу глобална стремљења друштва и формулишу стратешки интереси, односно оправдава сопствена владавина. Марксизам је у овом контексту представљао врло ефикасну стратешку идеологију. Овај систем идеја јасно указује на крајњи циљ друштвеног развоја и обезбеђује оправдање за акције владајућих елита. Ова теорија може да делује као један модеран поглед на свет, као тежња за једнакошћу, као теорија брже индустријализације и модернизације. Елита путем различитих инструмената (масовних медија, образовног система и наставних програма) дистрибуира свој систем идеја маси с намером да је учини опште прихваћеном. Циљ јој је дакле да путем уверавања своју вољу наметне остатку друштва. Идеологија је политички мит чија је функција да заштити друштвени поредак и у том погледу она изражава и формулише интересе једне групе, конкретно владајуће елите.

21. Елите и социјална дистанца, вредносно и функционално утемељење елита:

Једно од универзалних својстава елите је успостављање социјалне дистанце у односу на остатак друштва. Појам елите подразумева и вертикалну дистанцу између чланова елите и остатка друштва с једне стране и унутар елите с друге стране. Владање онима испод себе није само ствар издавања наредби и изнуђивања послушности. Оно се садржи и у одржавању вертикалне раздаљине, а томе помажу различите норме које одређују формално понашање у свакој прилици. Елите социјалистичких друштава су несумњиво хијерархијски организоване групе у којима долази до пуног изразаја вертикално удаљавање. Дистанца се не гради само око истакнутих појединаца који заузимају елитне положаје већ и око институција као што су државни и партијски органи.

Грађанско друштво тежи ка јавном одбацивању социјалне дистанце, да се појединци на високим положајима спусте у народ, да постану предмет свакодневне критике.

Успостављање дистанце између елите и остатка друштва је универзална појава. Нпр данас постоје “звезде” у свету спорта, филма, музике. Око њих се стварају најразличитији митови. (Мерилин Монро, Џејмс Дин) Они утичу на ширење модних трендова, понекад се укључе у хуманитарне, политичке или неке друге јавне акције. Но, и поред свих тих активности и настојања да буду што ближи обичним људима они остају недоступни.

Елите у друштву могу се формирати и као вредносно и као функционално утемељене друштвене групе. Вредносна утемељеност се заснива на томе да се припадност елити стиче тек ако појединац задовољи одређене критеријуме као нпр: одговарајуће социјално порекло, оданост идеји, владару и сл. Функционална утемељеност се заснива на објективним квалитетима и способностима појединца (образовање, стручни и професионални резултати). Вредносно утемељена елита се своди на чувара идеологије. С друге стране, функционално утемељена елита има конкретан друштвени задатак и због својих способности и квалитета она успешно обавља дати задатак.

С обзиром да је индустријализација једно од основних опредељења у развоју социјалистичких друштава нужно се наметала потреба прерастања елите од вредносно у функционално утемељену групу а то се у пракси остваривало путем поседовања високошколских диплома као неопходних услова за добијање политичких и менаџерских позиција. Но, формална квалификација је морала бити допуњена политичком подобношћу. Тиме је владајућа елита и даље битно остајала вредносно утемељена.

22. Проблем односа класе и елите: Класе, елите и организација:

Класе не могу донети заједничку одлуку и деловати по њој зато што нису организоване, а организација не може доносити заједничке одлуке и спроводити их зато што је организована. Њихов механизам доношења одлука је механизам у коме учествује само мали број људи. Најчешће је реч о појединцима на самом врху или близу врха пирамиде.

По многим дефиницијама чланови исте класе су изједначени по свом приступу економским добрима, међутим међу њима могу постојати знатне разлике. И унутар класе постоје елите и субелите. Оне могу бити ти који имају већи удео активне контроле над изворима моћи. То су људи унутар сваке класе који имају способност и могућност да у извесним акцијама врше утицај на друштво. То су најмоћнији, најутицајнији и најактивнији елементи друштвених класа. Када дође до сукоба између две класе уствари долази до сукоба између елита и субелита те две класе и те акције, назване класни сукоби, такође могу бити названи и по елитама и они су уствари сукоби елита. Међутим, то не значи да је јавност искључена из њега. Чланови јавности могу ући у одговарајуће покрете, организације и удружења који могу бити мање или више отворени за аутсајдере. Ипак, и поред тога, увек постоје вође и чиновници који спроводе своје жеље. Али могућност уласка у елиту и субелиту увек постоји.

23. Специфичност и конкретна структура нашег друштва:

Трансформација својине се од успостављања социјалистичких односа одвијала кроз две етапе. У првој етапи је обављена национализација индустријских предузећа чиме је створен снажан државни

сектор тако да се може говорити о држави као једином послодавцу. Државни сектор је у том периоду обухватио привредне и ванпривредне организације. Ван његовог домаћаја остала је само пољопривреда. Доношењем закона о предаји фабрика радницима на управљање нормативно је успостављена “друштвена својина” чиме отпочиње друга етапа. Међутим, овим, а и каснијим законима друштвена својина је нејасно дефинисана што је за последицу имало видљиво одвајање командног од извршног рада.

Заснована друштвена подела рада омогућавала је конституисање својинских односа који су се заснивали на неједнакој могућности контроле над условима репродукције што је, даље, омогућавало и неједнаку расподелу друштвеног производа. Дакле, формирала се посебна друштвена група која је имала доминантан положај у располагању друштвеним производом.

У социјалистичким друштвима, а тиме и у Југославији постојала је само једна права класа и то владајућа класа јер је она једино имала властиту идеологију и политичку организацију помоћу које се борила за своје интересе и управо њоме спречавала стварање других класа у друштву. Зато се може говорити само о класама у настајању. Дешавања у Југославији показују да није било видљивијих класних сукоба. Иако је међу појединим групама постојала наглашена социјална дистанца и супротстављеност интереса ипак тај антагонизам није био толико велики да је морао да се разреши класним сукобом. Већина сукоба се одвијала унутар саме владајуће групе, било између републичко-националних владајућих групација, било између привредних и политичких руководилаца. Овоме треба додати још један битан разлог због кога није оформљена класна структура у пуном значењу те речи. Наиме, током индустријализације, када је дошло до наглог пребацивања радне снаге из пољопривреде у остале секторе делатности није се паралелно одвијао и процес пуне деаграризације тј. напуштања села и пољопривреде као делатности. Последица тога је да се дуги низ година није оформила чиста радничка класа јер је већина радника имала пољопривреду као своје економско залеђе. Наравно, из тога следи и недостатак субјективног осећаја егзистенцијалне везаности за своје радно место а самим тим и социјалне припадности радништву као посебном друштвеном ентитету. Друштвену структуру југословенског друштва чине следеће друштвене групе:

1. *доминантна класа* коју чини владајућа елита са своја два слоја
 - a) политичким функционерима и
 - b) менаџерима
2. *средња класа* (у настајању) коју чине:
 - a) нижи и средњи руководиоци
 - b) стручњаци у привреди у основној делатности
 - c) стручњаци у ванпривреди у основној делатности
 - d) стручњаци у привреди и ванпривреди на административним и сродним пословима
3. *класа радништва* (у настајању) са слојевима:
 - a) НКВ и ПКВ радника
 - b) КВ и ВКВ радника и
 - c) рутинских службеника и техничара
4. *класа приватника* коју чине
 - a) пољопривредници
 - b) градски приватници (занатлије, угоститељи и сл.)

Овде треба напоменути да током деведесетих долази до нарастања приватног сектора у привреди. До почетка '90 класа приватника се налазила ван владајућег система. Иако су њени припадници, понекад, имали велике приходе и материјално богатство ипак су имали малу друштвену моћ и веома мали друштвени углед. Сада долази до битнијих промена у њиховом укупном социјалном положају. Сада се нови предузетници стављају на чело приватних предузећа, на руководеће позиције па чак и партиципирају у власти. Сада имамо оне који поседују велика предузећа која запошљавају по неколико стотина радника насупрот малим трговцима, занатлијама и сл. који једва да запошљавају пар радника.

24. Друштвена покретљивост и облици друштвене покретљивости:

Под друштвеном покретљивошћу се подразумева свака промена друштвеног положаја појединца и групе. То је прелазак појединаца са нижих на више друштвене положаје или обрнуто.

Социолози Липсет и Бендикс сматрају да су друштва са високом стопом покретљивости стабилнија од оних са низом. Ради се о томе да узлазна покретљивост отвара приступ ка елитнијим друштвеним положајима и тиме смањује вероватноћу колективне револуционарне акције ниже класе. Постоји и супротно гледиште по ком висока стопа покретљивости има штетне последице од којих се могу издвојити три врсте:

- a) Чак и у рапидном економском расту висока стопа узлазне покретљивости захтева извесну силазну покретљивост, а декласирани ће тражити да поврате свој статус ирационалним средствима, то су они који пропагирају расну мржњу, који подржавају демагоге ...
- b) класни систем који омогућава веома широку дифузију културних вредности може умногоме жртвовати неке од тих вредности
- c) рапидна друштвена покретљивост резултира неприлагођеној личности

Разликује се више врста покретљивости:

- 1) *Хоризонтална и вертикална покретљивост.* Под хоризонталном покретљивошћу се подразумева промена места становања или још чешће промена делатности у којој неко ради. Вертикална покретљивост говори управо о промени друштвеног положаја која значи његово побољшавање или погоршавање тј. узлазно или силазно кретање на друштвеној лествици положаја. Гледано из социолошког угла, далеко је значајније проучавање вертикалне покретљивости.
- 2) *Унутаргенерацијска и међугенерацијска покретљивост.* Прво се односи на промене које се дешавају током читаве животне каријере. Међугенерацијска покретљивост обухвата сва померања у друштвеној структури припадника двеју или више узастопних генерација истих породица. Оба ова облика често прати и територијална покретљивост- миграција.
- 3) *Изнуђена, чиста и савршена покретљивост.* Изнуђена покретљивост представља промене у композицији посматраних слојева и промене међу слојевима у погледу величине популације која их сачињава (рођење, смрт, миграције). Она је резултат промењених околности у подели рада и резултат демографских околности. Чиста покретљивост представља промену места појединаца међу разним статусним групама и то је онај део укупне покретљивости који није условљен демографским променама, променама у структури занимања и сл. Појам савршена покретљивост говори о покретљивости једног слоја која би постојала кад не би било односа између оца и сина, кад породица не би интервенисала, дакле, када социјално порекло не би детерминисало занимање. (нпр. ако у једној генерацији има 50% пољопривредника, савршена покретљивост постоји ако и у наредној генерацији у свим слојевима има 50% синова чији су очеви били пољопривредници)
- 4) *Индивидуална и колективна покретљивост.* Разлика се прави у зависности од тога да ли свој положај у друштву мењају појединци или целе друштвене групе (нпр. породице).
- 5) *Излазна и улазна покретљивост.* Под излазном се подразумева међугенерацијски класни одлив, тј. напуштање класе порекла од стране припадника млађе генерације, а под улазном класни прилив, тј. улазак у класу дестинације по обављеној покретљивости.

25. Стање друштвене покретљивости и конкурентност људског капитала у Србији

Историја, културна традиција, и конкретна структура кретања у нашем друштву имали су такву динамику да се код нас развило затворено друштво, друштво у ком су примордијални (првобитни) критеријуми (партијска, племенска, породична, клановска.. припадност) односно национални или социјални кључ селекције били далеко значајнији од личних квалитета и способности. Многа

истраживања структуре друштва су показала да је статус социјалног порекла једна од најзначајнијих детерминанти друштвеног постигнућа појединца.

Припадници различитих група имају различите стартне позиције које су последица различитог обима и квалитета капитала којима располажу. Пјер Бурдије разликује три облика капитала којима могу располагати појединци или групе: *економски, културни, социјални*. Културни капитал је институционализован у виду образовних квалификација и може бити конвертибилан у економски капитал. Социјални капитал чини сплет веза обавеза и социјалних контаката које појединци и групе остварују и такође се може претворити у економски капитал.

Ове три врсте капитала нису равноправно распоређене на све класе, слојеве и статусне групе које се јављају у друштву.

У друштву Србије припадници виших слојева располажу већим капиталом ма које врсте он био. Високо образовање је постало улазница за високо друштво. Деца из средње и више класе се усмеравају на високо образовање да би се укључили у друштвени живот преко истих или сличних социјално класних позиција које има породица. Друштво фаворизује исподпросечне и просечне кандидата из виших слојева, а избацује кандидате са талентом и знањем који потичу из нижих слојева.

26. Хоризонтална покретљивост – миграције и циркулације становништва:

Под миграцијама се подразумева физичко кретање становништва неког простора. Ради се о промени места становања и рада. Генерално се под миграцијама подразумевају све промене места сталног становања. Основне компоненте миграције су имиграција (досељавање на неки простор) и емиграција (исељавање са неког простора) тако да се сваки појединац који мигрира истовремено јавља и као имигрант и као емигрант. Сродан појам миграцијама је циркулација становништва под којом се подразумева заокружен ток одласка и поновног враћања у неки простор. Одсутност изазвана циркулацијом може бити релативно краткотрајна али може трајати и више година и она може бити мотивисана најразличитијим разлозима као што су нпр. економски разлози али ту спадају и туристичка путовања, редовно школовање ван места боравка итд. Миграције су углавном условљене економским мотивима (тражењем запослења, бољег посла, веће зараде и сл.)

С аспекта протока времена миграције могу бити трајне и привремене (сезонске, дневне, седмичне). О трајним миграцијама се говори у случају када лице које се исели из неког места нема намеру да се врати назад већ се трајно настањује у месту уселења. У обрнутом случају реч је о привременим миграцијама.

Гледано с аспекта државне припадности миграције могу бити спољне и унутрашње. Под спољним миграцијама се подразумева покретљивост становништва ван државних граница док се под унутрашњим миграцијама подразумева покретљивост унутар дате државе. Оне такође, могу бити трајне или привремене.

Миграције такође могу бити добровољне, принудне, насилне, а по критеријуму организованости – организоване (колонизација, етничко чишћење) и стихијске.

На основу праћења миграционих токова се може закључити да у миграцијама на краћу дистанцу преовладавају жене док у миграцијама на дужу дистанцу преовладавају мушкарци. Такође су примећене и тенденције везане за старост миграната. Наиме, чешће се пресељавају лица млађа од 35 година него старији. С обзиром да се већи део миграционих кретања на нашем простору одвијао на релацији село-град, то је довело до изненадног и интензивног старења сеоског становништва. Такође је видљива тенденција да су школовани знатно покретљивији на дужи растојање од нешколованих. Имиграциона подручја су углавном подручја са богатијим природним ресурсима, односно са брзим привредним развојем. Ово посебно долази до изражаја на плану међународних миграција где се сиромашне и неразвијене земље практично јављају као кредитори богатим и развијеним земљама обзиром да им испоручују, често високо образовану, радну снагу. Досељеници, практично, још више доприносе бржем развоју већ развијених подручја.

Миграције на релацији село-град су најчешће стихијске те стога производе велики број социјалних проблема. Досељено становништво често превазилази затечене могућности у погледу запошљавања,

станована, школовања... Процењује се да је у Београду, крајем '90, живело између 200 и 400 хиљада подстанара. Многе школе су пренатрпане одељењима од преко 40 ученика док, с друге стране, по селима постоје напуштене куће, школе без ђака у којима један учитељ држи одељење од 5-6 ученика који заједно похађају наставу од првог до четвртог разреда.

Наравно, поред овога јављају се и многи проблеми који непосредно погађају саме мигранте као што су процеси прилагођавања новој средини који често доживе културни шок, посебно ако мигрирају у инострану земљу у којој влада нека друга културна, религијска и етничка група.

27. Економска организација савременог друштва: капиталистичка привреда, основна обелезја, успон модерног капитализма и државна интервенција у капитализму:

Два главна облика економске организације савременог друштва су капитализам и социјализам. Оба ова облика припадају типу индустријског друштва. Заснованост на технологији је опште обелезје индустријског друштва и оно цини његову објективну основу. Но, капитализам и социјализам се разликују и по томе што представљају производ различитих културних вредности. У капитализму су највише вредности орјентисане ка приватном власништву док су у социјализму орјентисане ка подељеној одговорности за друштвено благостање.

Капитализам има четири суштинске карактеристике: приватно власништво средстава за производњу, лични интерес, слободну тржишну утакмицу, поновну акумулацију као резултат капиталистичке акумулације. Сва средства за производњу, од обичне њиве до фабрике су пре власништво приватних лица него државе. Средства за производњу представљају капитал, а идеологија капитализма је да је приватно власништво капитала неутуђиво право. Људи своје одлуке базирају на личном интересу. Произвођачи бирају са којим ће производима и услугама изаци на тржисте. Ограничени су једино интересима потрошача и могућностима остваривања профита. Капитализам нуди механизам који спречава предузетника да прекомерно повећава продајне цене. Тај механизам се налази у слободној утакмици која делује у капиталистичкој привреди. Ако су производи неке фирме прескупи потрошачи их напросто неће куповати већ ће се окренути сличним производима других фирми. Други резултат слободне утакмице је да се предузетници мотивисани да инвестирају део своје зараде у развој сопственог бизниса, улажу део профита да би им производи били бољи, компетитивнији.

Појавом индустријске производње и успостављањем капитализма више није појединачни занатлија производио производ од почетка до краја. Производни процес је разбијен на мале операције и сваку је операцију вршио посебан радник који је био специјализован да такав задатак обавља што ефикасније. Радни задаци постају простији и за овакве послове сада могу бити ангажовани радници нижих квалификација. Свако инвестирање у машине повећавало је продуктивност из чега је следило да је исти број радника могао да производи већи број производа. Резултат тога је да су неки радници остајали без посла али је укупно друштвено богатство расло.

Савремени капитализам, не само да је трансформисао производњу већ је такође и раширио њихову дистрибуцију. Раније је трговина била локалног карактера зато што је транспорт био тежак и ризикант. Сада се сировине довозе из удаљених руралних средина у земље у којима се развија индустрија. А готови производи налазе купце широм света. Међународна сарадња постаје развојни императив. Да би се склопио један аутомобил, производњу његових делова обављају фирме у Кореји, електронику производи и развија јапанска индустрија, у Немачкој се креира дизајн, Јапан, Сингапур и Тајван производе ситне компоненте, Британци преузимају маркетинг а у Ирској и на Барбадосу се врши обрада података.

Државне интервенције у капиталистичком систему су нагло нарасле у време велике америчке економске кризе када се капиталистички систем налазио на ивици колапса. Програм New Deal је настојао да употреби владине ресурсе као подршку савременој привреди и олакша оскудицу на личном плану. Истовремено је енглески економиста Кејнс образлагао тезе о улози државе у регулисању цикличних криза и успона капиталистичке привреде. Кејнс је сматрао да влада може увећати своју потрошњу кад год пословне активности почну да опадају. Додатна потрошња може

стимулисати економски опоравак и уклонити ефекте незапослености. Кејнсове препоруке су користиле владе многих земаља, а тек крајем седамдесетих наилазе критике његовог концепта. Током '80 и '90 све више се повећавају војни расходи. Најмоћније капиталистичке земље посредством свог војног савеза НАТО пакта предузимају опсежне војне акције на заштити својих интереса. Познати су примери заливног рата, вишеструких напада на Ирак, Југославију, Либију и сл. Основни циљ тих операција није био извоз демократије и свргавање тамошњих диктатора, како се то званично представљало, већ одржавање производње на одређеном нивоу. Поменути војним акцијама се демонстрирала убојитост и пречизност нових оружја и њихова несумњива предност над наоружањем претходне генерације. Циљ владиних интервенција ове врсте је да се покрене нова производња, да се из иностранства добију нове поруџбине за опрему чија је ефикасност управо демонстрирана. Дакле, одвијао се експеримент *in vivo* и маркетиншка акција. Коначни резултат је отпочињање нове производње за попуњавање сопствених резерви. Чак и када владе развијених капиталистичких земаља дају донације другима, дају их на такав начин да се поклоњена средства враћају назад њима. Практично, они сами себи дају донације кроз помоћ другима.

28. Социјалистичка привреда, социјалистичка критика капитализма:

Капитализам је од самог почетка био критикован. Многе критике су биле усмерене ка идеологији капитализма, посебно ка значају који он даје личним интересима, начину на који профит замењује моралну одговорност према другима и сл. Неки од критичара капитализма су била хришћани чија религијска веровања осуђују разуздану похлепу капитализма. Другу групу су чинили радници који су остали без посла у време стварања фабрика. Трећи су били утопијски мислиоци који су покушали да конципирају утопијско друштво.

Од свих критичара Маркс је био најугицајнији. Централна Марксова теза је била експлоатација радништва од стране капиталиста. Капиталистички профит долази само из тога што се радницима плаћа мање од пуне вредности добара које они производе. Капиталисти део тог профита инвестирају у повећање и сирење производње. Капиталистичкој класи ова одлука ствара дупли проблем: хиперпродукцију и недовољну потрошњу (нема довољно људи са довољно новца да је купи). Када потрошња опада сваки капиталиста тежи да отпушта раднике али та акција чини ствари само горим. Смањење потражње се наставља јер незапослени не купују много. Маркс је сматрао да ако капитализам не пропадне сам од себе, радници ће схватити своје интересе и кренути да руше капитализам. Зараде радника у богатим земљама расту услед експлоатације радништва у сиромашним земљама. Поред експлоатације радника капитализам је произвео и низ других проблема. Један је фаворизовање конкуренције уместо да се ради на економској кооперацији. Други проблем је деструкција окружења. Користи природне ресурсе (угаљ, нафта, руде, минерале). Капитализам тежи да произведе што више, па макар та производња била опасна по околину.

29. Глобализација и друштво – постављање проблема:

Реч глобализација стиче научни статус још седамдесетих година XX века. Друштвене науке све више почињу да замењују реч међународни речју глобални. Савремени светски токови се све више објашњавају речју глобализација. Термин глобализација се дакле користи да би се означили процеси стварања јединственог светског економског, политичког и културног простора односно повезивање и обједињавање различитих савремених друштава у нешто што би се могло назвати глобално светско друштво. Под глобализацијом се може подразумевати процес прожимања и повезивања света, процес стварања све шире међузависности различитих држава што прати и тенденција ка смањивању локалног изолационизма и самодовољности.

Савремени развој технологије чини глобализацију видљивом. Међутим, она је процес који се у људском друштву одвија од самог настанка цивилизације. Актом глобализације се могу сматрати и велике античке империје попут оне Александра Македонског или Римско царство. Актом глобализације можемо сматрати и ширење великих религија, пре свега хришћанства и ислама. Данас, глобализација има форму приближавања друштава обликованих по једном моделу, а која се често

назива американизација односно европеизација друштва. Глобалне друштвене промене нужно су повезане са техничко-технолошким развојем, ширењем тржишне привреде и актуелизовањем еколошког питања на светском плану. Сасвим је јасно да је глобализација постала неминовност и да ни једно савремено друштво не може опстати ван њеног домаћаја.

30. Дилеме глобализација, питање друштвеног учинка глобализације:

Глобализација је по много чему противуречан процес и постављају се разна питања као нпр “Да ли глобализација доводи у питање опстанак појединачних друштава и њихових специфичности?”, “Да ли глобализација производи нови светски поредак и ако га производи које су му карактеристике?”. Сваки пут кад се постави питање интеграције појединачних субјеката у неку нову целину јавља се и питање особености и идентитета оних који се интегришу. Глобализацијски процес може довести до деградације индивидуалности појединачног друштва, али то не мора бити правило. Концепт глобализације се пре посматра као процес сарадње и повезивања различитих држава него као процес њиховог укидања. Наравно, услов је да се глобализација не претвори у хегемонију победника који хоће сав плен. Савремено светско друштво је оптерећено бројним противуречностима које укупну ситуацију чине веома сложенем и погодују стварању супротстављених центара моћи. Проблем је у том што насупротив развијеној Европи и Америци имамо остатак света који углавном није достигао није достигао ни приближан степен развоја. Глобалну светску равнотежу могуће је остварити само уз равномеран економски развој. Но, он још увек није ни близу.

Оно што је најзначајније је да глобализације несумњиво води ка економском, технолошком, информативном и сваком другом повезивању света. Међутим, велики проблем је у томе што сви актери не извлаче поједнаку корист. Моћ капитала је сконцентрисана у веома малом броју земаља развијеног света. Није тешко уочити да су највидљивији субјекти глобализацијског процеса управо мултинационалне компаније којима је циљ да се рашире свуда где има слободног места у виду непопуњеног тржишта, слободне и јефтине радне снаге, неискоришћених природних ресурса и сл. Суровост глобализацијског процеса се може препознати и у чињеници да главне конце држе они који контролишу крупан капитал пореклом из развијеног дела света. Разлике се глобализацијом друштва не гасе већ само увећавају. Нпр 1830. године разлика између сиромашних и богатих земаља је износила 3:1 у корист богатих да би 1998. године износила цак 727:1. Због тога се не сме занемарити и негативна страна која се испољава кроз потчињавање малих и неразвијених земаља великим и развијеним. Управо је проблем глобализације у томе што светски центри не показују ни минимум интереса за културно и духовно богатство малих народа. С појавом глобализације свет се све више дели на центар и периферију, с тим да појам периферије потаје све шири а центар почиње да се дели на две тачке, Америку и Западну Европу. Велики проблем глобализације је и уређење односа између држава. Постоје мишљења да глобализовани свет треба да буде под контролом међународних организација уз поштовање демократских начела и националног и културног идентитета. Међутим, постоје и они који сматрају да савремени свет треба уредити стварањем новог светског поретка у коме би на сваком пољу доминирали економски и политички најјачи и надмоћнији.

31. Наше друштво пред глобализацијским изазовом – проблем друштвених противречности и европске интеграције:

За бившу Југославију се некад говорило: шест република, пет народа, четири религије, три језика, два писма и једна држава. Данас, када многи верују да заједно није било могуће живети, постављамо себи заједнички циљ- уклопити се у европске интеграције. Европска унија је много више од онога што је била СФРЈ. Ради се о скупу држава и народа који теже да се повежу, уједначе, да имају исти новац,

исте законе, заједничко тржисте. Ради се о скупу који настоји да превазиђе све противречности и препреке, унутрашње сукобе између националних, верских или класних групација.

Треба нагласити да је друштво Србије и Црне Горе пуно унутрашњих противречности без чијег превазилажења није могуће укључивање у европске интеграционе токове. Задатке који се пред нама постављају можемо поделити на формалне и контекстуалне. Формални задаци су они који се подразумевају и њих је релативно лако остварити уз мало добре воље и политичког консензуса (нпр улазак у одређене међународне организације- Партнерство за мир и сл.). Контекстуални задаци се односе на успостављање адекватног социјалног контекста без ког напосто није могуће приближити се савременој Европи. Поставља се питање које су то противречности на унутрашњем плану. Могу се издвојити:

- 1) противречности које следе из различитог етничког и религијског састава становништва
- 2) противречности које следе из сукоба традиционалистичких друштвених вредности и либералних вредности са друге стране
- 3) противречности које следе из економске неразвијености
- 4) противречности произашле из социјалног састава становништва Србије и Црне Горе

За прве две групе се може рећи да следе из нашег историјског миљеа те да су продукт културно-историјских разлика присутних на нашем простору које су се гомилале током дугог временског периода. За последње две групе може се рећи да су продукт неадекватног привредног развоја.

32. Противречности произашле из културно-историјског контекста:

У домаћем контексту етничка и религијска измешаност становништва је пре водила ка дезинтеграционим него ка интеграционим процесима. Друга половина осамдесетих и нарочито деведесете године су само трагично финале вековних сукобљености различитих верских и етничких групација. Наш простор је вековима уназад представљао границу различитих великих култура (православне и католичке, хришћанске и исламске, истока и запада ...). Практично сукоб је на овом простору био и остао начин живота. Примера ради, довољно је напоменути да су међу најзначајнијим традиционалним вредностима код Црногораца “чојство и јунаштво” где “чојство је бранити другог од себе, а јунаштво себе од другог”. Такође, Срби из Хрватске и Босне су се често одлучивали за војнички или полицијски позив. Ово се надовезује на традиционално схватање у српском друштву да младић стасава за женидбу тек када одслужи војску. Бити војник је готово изједначавано са бити мушкарац. Као опсти закључак се може констатовати да су током дугог низа година доминирале управо традиционалне вредности које су заостатак преиндустријског друштва и које су и данас веома наглашене на нашем простору. Чак и објективни показатељи говоре да је у нашем друштву у значајној мери присутно пољопривредно и мешовито становништво. Приближно једна трећина укупног становништва директно живи од пољопривреде. Градско непољопривредно становништво се уобичајено може сматрати за носиоца техничко-технолошке и друштвене модернизације и оно је у принципу отворено за промене. С друге стране, аграрно друштво је стагнантно, друштво које тежи да очува традиционалне вредности и гаји страх од промене.

33. Противречности настале из економског контекста:

Велики проблем на путу европске интеграције представљају противречности које следе из економске неразвијености Србије и Црне Горе. Србија и Црна Гора, да би уопште могле бити конкурентне за улазак у ЕУ морају да оживе производњу и то технологијом коју развијене земље већ увелико користе. Овде се поставља низ крупних проблема. Пре свега, како до те технологије доћи? Донацијама, кредитима, страним улагањима? Србија и Црна Гора важе за зоне великог ризика за све наше потенцијалне пословне партнере. Досадашње искуство је указивало на правну несигурност, променљивост закона, непостојање гаранција неопходних за нормално пословање. Питање приватизације јавне својине једва је дотакнуто. И даље доминира државна својина што представља препреку за улазак у ЕУ. Велики проблем представља и чињеница да се чак јављају и стари власници

неких од тих предузећа који се позивају на то да су им та предузећа отета без озбиљног правног основа.

Током деведесетих је досло и до драстичног осиромашења већине становништва, готово потпуног нестајања средње класе. Сиромашних је у Србији и Црној Гори данас веома много, било да границу сиромаштва меримо минималним дневним, недељним и месечним приходом или да је меримо потросачком корпом. Сиромаштво је, дакле, битна одредба економског статуса већине људи са нашег простора. Насупрот њима имамо мали број новонасталих екстремних (за наше услове) богаташа чије је богатство, у већини случајева, сумњивог порекла.

Још једну групу противречности чине оне које су произашле из социјалног састава становништва Србије и Црне Горе. Треба истаћи проблем затворености друштвене структуре за вертикалну покретљивост. То практично значи да су затворени канали за успон припадника нижих друштвених положаја на више положаје. Бурна покретљивост која је била регистрована током педесетих и шездесетих би се могла оквалификовати као изнуђена покретљивост и то изнуђена техничком модернизацијом земље. Подизање великог броја фабрика је отварало велики број радних места што је захтевало пребацивање радне снаге из пољопривреде у индустрију. Велики трансфер становништва са села у градове и са нижих на више друштвене положаје је покренут споља.

Ове противречности су до те мере присутне у друштвима Србије да се последице у крајњој линији могу свести на једно: да трајно остајемо изоловани од развијеног света све док дубље реформе не омогуће лакше превазилажење препрека и коначно укључивање у европске интеграције.

34. Друштво у транзицији – постављање проблема:

Сама реч транзиција се на наш језик преводи као прелаз, прелазак. У друштвеним наукама се најчешће подразумева прелазак из једног у неко друго социјално стање. Транзиција не може бити напросто схваћена као промена економског, политичког устројства. Сложеност друштвеног живота нас наводи на помисао да институционална решења могу представљати само један од првих корака ка отпочињању дубљих друштвених промена. Транзиција се најчешће посматра као локални процес везан за постсоцијалистичка друштва. Основна је грешка у томе што транзицију не треба посматрати као локални феномен већ као глобални, као процес који се одвија на сваком делићу планете. Реч је о процесу који је усмерен не само ка стварању тржисне привреде и демократског друштва већ и ка стварању њима одговарајуће социјалне инфраструктуре. У већини социјалистичких земаља се већ почетком шездесетих уочава криза и приступа се реформама. Резултати су, углавном, били слаби. Проблем је био, пре свега, у томе што би свака иоле озбиљна реформа, морала да постави питање монопола владајуће партије тј. промене у политичком систему. Током седамдесетих и осамдесетих година криза у социјалистичким земљама нараста до те мере да се може говорити о њиховом економском краху. Битне компоненте система реалног социјализма биле су: снажна идеологија, општа централизација привреде, концентрација средстава за производњу у рукама државе, снажан војни и полицијски апарат, доминација општег интереса над посебним интересима, централизована планска привреда, непријатељски однос према другој страни уз давање безрезервне подршке земљама сличне идеолошке оријентације.

35. Проблеми транзиције:

Транзиција условљава многе промене у економском и политичком животу једног друштва. Показало се да универзални рецепт за промене, једноставно, не постоји. Један од проблема транзиције је што се реформама приступало углавном без претходне припреме. Могло би се рећи да су реформе биле вођене емоцијама пре него разумом. Од промена се много очекивало, а резултати су били разочаравајући. Наравно, да би се привреда покренула са мртве тачке, потребне су инвестиције. У земљама у кризи и транзицији, слободног капитала у главном нема. Један од начина решавања економских проблема су стране инвестиције. Међутим, капитал тражи правну и политичку сигурност. Земље које се сматрају зонама високог ризика напросто не привлаче инвеститоре. Дакле, да би се могла покренути и даље развити привреда у земљама у транзицији неопходно је остварити одређене

предуслове: 1) веома је битно да постоје стимулативни услови за страна улагања; 2) потребно је интензивирати сарадњу са другим земљама, подстаћи извоз; 3) битна је и широка примена нових технологија због тога што се производња у овим земљама углавном заснива на застарелим технологијама; 4) нема убрзаног развоја без либерализације привреде, отварања тржишних односа и потискивање државе из привредних послова; 5) значајно смањење државних расхода; 6) промена својинских односа, приватизација својине. Најосетљивији проблем за земље у транзицији је социјално питање. Последица привредних реформи је пад животног стандарда, пораст незапослености, проблеми у функционисању школства, културе, здравства итд. Велики део становништва живи испод границе егзистенцијалног минимума.

Пратећа појава транзиције и глобализације је исељавање становништва где посебно треба нагласити “brain drain” или одлив мозга. Под овим појмом подразумевамо исељавање високообразованих кадрова из мање развијених у развијене земље света. Међутим, треба нагласити да одлив мозга највише погађа управо земље у транзицији. Матичне земље из којих се високообразовани кадрови исељавају су уложиле огромна средства у њихово стручно оспособљавање и реално је очекивати да ће ти кадрови некад својим радом створити производ који далеко надмашује вредност уложу у њихово стручно оспособљавање. Практично, испада да сиромашне и неразвијене земље финансирају богате и високоразвијене земље испоручујући им готове стручњаке, а да заузврат не добијају ништа. Проблем одлива мозга од 1989. године постаје све наглашенији. Распадом социјалистичких земаља велики број младих и образованих људи одлази тражећи боље животне и радне услове.

36. Циљеви транзиције:

Глобално се за главни циљ реформи постсоцијалистичких друштава може сматрати прелазак са планске на тржисну привреду. Најчешће транзиција води изградњи неког од савременог облика капитализма. Један од главних циљева земаља у транзицији је прикључивање ЕУ. Међутим, да би се уопште могло говорити о томе неопходно је успоставити макроекономску стабилност и изградити рационалну и ефикасну привредну структуру али и демократски институције. За успешну реализацију ових промена потребне су године па чак и деценије. Ипак, с обзиром да је транзиција дуг и сложен процес, не може се говорити о њеном завршавању, а такође ни о њеном коначном исходу.

Покретање процеса транзиције је отворило и бројне дилеме. Ради се о томе да ли транзиција треба да буде шок терапија изведена у једнократној акцији или напротив, да буде постепена (градуалистички приступ). Различите земље су се опредељивале за различите приступе. Први приступ одабрале су Чешка и Пољска. Други приступ је најдоследније примењен у Мађарској док су Бугарска и Румунија комбиновале оба метода.

Дилема је и то да ли кренути ка класичном капитализму или модерном постиндустријском друштву. Ако је реч о капитализму, да ли је то либерални капитализам XIX века или можда савремени капитализам по узору на амерички, немачки, јапански или неки други модел. Заједно са овом велику дилему представља и питање улоге државе у привреди и друштву. Ако се приступи либералном моделу улога државе се своди на јавни сервис који се уопште неће мешати у тржишне и остале привредне токове. С друге стране, многи сматрају да држава треба да предузме одговорност за стање у привреди и то на макроекономском, микро и међународном нивоу.

37. Исходишта транзиције:

Оно што се може констатовати за сва постсоцијалистичка друштва је чињеница да се елементи старог преплићу са новим. Демократизација, чак и тамо где је понајвише одмакла, представља још увек недовршен процес. Стога, ова друштва још увек можемо сматрати тоталитарним и ауторитарним. Чини се да, што транзиција више одмиче, све је више ауторитаризма, а мање тоталитаризма. Наравно, ауторитаризам се у неким државама јавља и као заштитник демократских традиција (што се може рећи за Русију). Ауторитарна власт у лику председника државе се управо, јавља као чувар нове идеологије, бранилац демократских институција.

Дакле, оно што представља битну одредницу транзиционих промена је паралелно присуство елемената старог и новог у друштвеном животу. Историјски тренд иде ка превазилажењу ауторитарно-тоталитарних елемената и стварању демократског друштва.

Транзиција ће сигурно још извесно време бити процес у трајању те још увек није могуће елаборирати све промене које се дешавају у постсоцијалистичким друштвима. Но могуће је указати на главне развојне тенденције: транзиција треба да се одвија ка вишепартијској парламентарној демократији и систему поделе власти; главни носиоци промена у земљама у транзицији су углавном политичке елите, док се маса становништва само у кризним тренуцима јавља као покретач промена, нпр. рушење берлинског зида; политичка сфера и даље има пресудан значај у друштву; многе земље теже да се приближе западној Европи.

38. Својинска трансформација:

Својински односи су најзначајнији друштвени односи и они одређују карактер друштвеног система. Постсоцијалистичка друштва, стога, имају као задатак да изврше трансформацију облика својине. Савремени свет се опредељује за динамичну тржишну привреду која се базира на државној, приватној и мешовитој својини, за разлику од социјалистичких друштава где је углавном поштојала само државна својина. Но, успостављање својинског модела није једноставан процес. Поштоји низ отежавајућих околности: велика незапосленост, низак животни стандард, недостатак средстава за оживљавање производње.

Само опредељење за приватну својину није спорно. Међутим, својинска трансформација подразумева и даљи развој већ поштојећег приватног сектора. Много је значајније подстицајно деловати на предузетнике да уложе капитал у властити посао него по сваку цену распродати постојећи државни/друштвени сектор.

Развојна пракса савременог друштва је недвосмислено потврдила добре и лоше стране и приватне и државне својине и утврдила знатно већу функционалност приватне својине:

- приватни власник је мотивисан да доноси рационалне одлуке зарад свога профита
- приватни власник непосредно контролише употребу својине с обзиром да га на то наводи лични интерес. С друге стране, контрола над државном својином је исувише компликована
- приватно предузеће се брже прилагођава променама на тржишту, јер тежи да максимизује профит
- предузећа у државном и друштвеном власништву немају мотив да стечену добит инвестирају већ настоје да је директно искористе за плате. Тржишна привреда има за циљ сварање, увећање и стабилизацију профита

Дакле, основне циљеве приватизације треба тражити у максимизацији профита, смањењу државних дугова продајом предузећа која послују са губитком, проширењу приватне својине у циљу јачања конкуренције у привреди, смањивању утицаја владајуће политичке елите, очувању животне средине од загађења, увођењу техничких побољшања и нових технологија, проширењу индивидуалних слобода.

Међутим, међу најчешћим аргументима против приватизације спомиње се: приватизација изазива велике социјалне ломове (нпр. отпуштање великог броја радника); за собом повлачи друштвена раслојавања (због незапослености коју може изазвати); изазива пад производње што води до пада животног стандарда, отпуштања радника, социјалних немира; чињеница да се приватизација у развијеним земљама није одвијала брзопотезно већ да је представљала дуг и постепен процес.

39. Промене класно слојне структуре друштва у транзицији:

Друштво у транзицији трпи значајне измене у социјалној структури. Мења се много тога: систем вредности, стил живота, материјални стандард, расподела друштвене моћи итд. Највећи утицај на промену класно-слојне структуре друштава у транзицији има промена својинских односа. Ова

промена утиче на расподелу друштвене моћи и доводи до формирања нове класно-слојне структуре друштва.

Оно што је карактеристично за структуру постсоцијалистичких друштава је да њу обележавају оштро социјално раслојавање на линији богати-сиромашни, појава беде, пораст незапослености, нагли пораст сиве економије, пад животног стандарда и сл. Један од крупних проблема је такође и криза средњих слојева. Средњи слојеви су се готови изгубили, а њихово осиромашње успорава модернизацију и друштвени развој. Опadaње њихове куповне моћи аутоматски смањује тражњу за свим производима на тржишту што доводи до успоравања производње и још већег смањења стандарда. С друге стране, формира се нови средњи слој под утицајем сиве економије и који карактерише нерегуларно богаћење јер је њихово пословање ван легалних токова, а приход није опорезован. За ове новостворене елите које свој пословни успех базирају на сивој економији, ратном профитерству па и црној берзи, погодује недефинисана правна и политичка ситуација у којој могу да послују занемарујући фискалне обавезе, што се само претвара у њихов екстрапрофит. Стога се појава ових групација показује као једна од најупадљивијих структуралних промена постсоцијалистичких држава источне Европе.

40. Транзициони проблеми нашег друштва – промене економске структуре:

Оно што битно обележава друштво у Србији током деведесетих је рапидно смањење укупног броја запослених док се у исто време повећава број запослених у приватном сектору (са 160.000 на 500.000) иако опет, већина запослених још увек остаје у друштвеном сектору. Наравно, све време је била присутна и сива економија. Према неким проценама 1991. године је сива економија остваривала скоро трећину укупног друштвеног производа, а 1993. године чак половину. Процењује се такође да је сивом економијом било обухваћено од 800.000 до милион људи. Већина запослених у друштвеном сектору је током деведесетих била ван стварног радног ангажмана. Такозвани принудни одмори су били уобичајена појава. Производње једва да је и било. У овом периоду млади људи а нарочито стручни кадрови су напуштали друштвена предузећа и одлазили у успешне фирме из приватног сектора или у иностранство, у високо развијене земље.

Расподела друштвене моћи у овом периоду није била битно измењена у односу на социјалистички период. Центар друштвене моћи је и даље био смештен у партијско политичку и привредну елиту. Социјализам је и даље био и остао битна одредница друштвеног уређења Србије.

41. Транзициони проблеми нашег друштва – исељавање становништва и одлив мозгова:

На нашем простору проблем економске емиграције је видљив већ од шездесетих година XX века. Од почетка '90 овај процес почиње да се интензивира и то посебно исељавање високостручних кадрова и научника. Наравно, исељавање образованих кадрова је било присутно и раније али углавном у ограниченим размерама с обзиром да су огромну већину емиграната чинили они са нижим образовањем.

Од другог светског рата на овамо, на нашем простору можемо пратити неколико миграционих циклуса:

- 1) У годинама непосредно после рата одвијала се политичка емиграција. Многи који су осећали блискост према предратном режиму и страх од новог поретка одлазили су у иностранство, на Запад, у Америку, Латиноамеричке земље, Аустралију итд. Од 1948. после сукоба са Стаљином један број људи, симпатизера русофилске варијанте комунизма напушта земљу и одлази у неке, углавном суседне, земље (Бугарска, Румунија) или у СССР.
- 2) Шездесетих и седамдесетих је била у порасту економска емиграција. Маса већином неквалификованих радника одлази на рад у Немачку и друге европске земље (Аустрија, Шведска итд)

- 3) Трећи циклус је приметан током осамдесетих када у први план долазе миграције стручњака. Ово је резултат растуће незапослености и умањеног темпа привредног раста. (западноевропске земље)
- 4) У деведесетим када велики број високообразованих стручњака напушта нашу земљу и одлази у најразвијене имиграционе земље (Канаду, САД, Аустралију). Карактеристично за овај четврти талас је то да се исељавају млади стручњаци, они који су тек завршили студије и траже своје прво запослење

По неким проценама у периоду 1991-1996 СР Југославију је напустило око 40.000 људи од чега је преко једне трећине високообразованих стручњака. Улагање у људски капитал не значи само школовање, већ и комплетан одгој детета, исхрана, одевање, становање, здравствено осигурање што према неким проценама за једног високо образованог стручњака може да изнесе и до 300.000 \$. Међутим, не само да се неповратно губи уложена сума већ и сва очекивана добит коју би тај стручњак могао да оствари својим радом и да допринесе привредном развоју друштва. Више је него очигледно да одлив мозгова не представља само губитак људи већ и огроман економски губитак. Стога је интерес сваког друштва да ова врста миграције добије форму циркулације стручњака, да наши људи одлазе у иностранство на краћи рок ради размене искустава и да се врате назад са новим знањем.

42. Сиromaштво

Под сиромаштвом се подразумевало стање недовољности личних или породичних примања за набавку минималне корпе. Данас се сматра да је сиромаштво стање у коме недостају основне могућности за достојанствен живот. Овоме треба додати и искљученост из процеса одлучивања као и искљученост из грађанског, друштвеног и културног живота. зајединце што се може идентификовати као вид негације људских права.

Апсолутно сиромаштво се одређује као стање у коме висина дохотка не може да покрије егзистенцијални минимум процењених животних трошкова. Ту спадају трошкови исхране, становања, одевања... Апсолутно сиромаштво подразумева проценат становништва које живи испод одређеног износа расположивог дохотка који се назива линија или граница сиромаштва. Апсолутна линија сиромаштва означава апсолутни минимални животни стандард и обично се темељи на тачно утврђеној потрошачкој корпи.

О релативном сиромаштву говоримо ако поред трошкова физичког опстанка посматрамо и трошкове потребне за задовољавање неких других потреба за које се сматра да су део достигнутог животног стандарда. Релативна линија сиромаштва утврђује сиромаштво у односу на национални животни стандард. Светска банка одређује сиромаштво према половини просечног дохотка.

Индекс сиромаштва представља процентуални износ сиромашних у неком друштву али не говори ништа о томе колико су људи стварно сиромашни.

Под јазом сиромаштва се подразумева процентуални износ дохотка који би требало преусмерити ка сиромашнима да би се доходак сиромашних домаћинстава подигао до линије сиромаштва.

Оштрина сиромаштва је индикатор који узима у обзир чињеницу да се неки сиромашни налазе дубље у сиромаштву од других, односно ниже испод границе сиромаштва. Овај индикатор мери неједнакост међу сиромашнима.

Пратећу појаву сиромаштва чине алкохолизам, наркоманија и различите болести зависности чиме се продубљује сиромаштво.

1990. више од 1,2 милијарде људи (28%) живело је у екстремном сиромаштву, а 2002. око 19%.

Највећи број сиромашних живи у субсахарској Африци и он је повећан за 140 милиона људи. Број сиромашних се увећао у транзиционим земљама југоисточне Европе. Масовним сиромаштвом нису обухваћене једино централноевропске земље. У балканским земљама оно је повећано са 5 на 33 %. Сиромаштво и на њему засноване неједнакости чине озбиљан проблем и претњу како привредном тако и друштвеном развоју. Сиромашни не могу да апсорбују покренуту производњу. У друштву са наглашеним социјалним економским неједнакостима врло брзо долази до пораста насиља и криминала у које се укључују сиромашни.

43. Сиромаштво у Србији

У време СФРЈ оствриван је бруто национални доходак од 3000 \$. Привреда је добро функционисала. образовање, здравствена и социјална заштита били су доступни свима. Уместо успеха Србију је задесио суноврат због изолације рата и НАТО бомбардовања. Ситуацију је додатно погоршало 700000 избеглица из Хрватске и БИХ као и избеглице са Косова 1999. Све ово води рапидном осиромашењу. Тржиште рада у Србији је било подељено на формално и неформално. У сивој економији је око 1993. циркулисало око 50% GDP. Према неким проценама око 1 милион људи је остваривало приходе на овај начин.

Индекс сиромаштва у Србији је '78 износио 15,3%, а '99, 19,5%. Током седамдесетих у сиромаштву доминирају сељаци (64%), а деведесетих урбано становништво (47%). Процент сиромашних је са 14% (1990), повећан на 36,5% (2000.). У СРЈ је '99 друштвени производ био мањи за 54%, плата за 80% , а пензија за 82%. Стопа незапослености је порасла са 19,7 на 27,3%.

Истраживање јавног мњења које је спроведено крајем 2002. најважнији проблеми су сиромаштво, незапосленост и скупоћа(44%) , други проблем је криминал и корупција (16%), споре економске реформе (14%), политичка нестабилност (10%) и неслога у народу 4%.

44. Питање борбе против сиромаштва

Развој сиромаштва у Србији текао је паралелно са развојем глобалног друштва што значи да на њега не треба гледати као на израз тренутног стања. Сиромаштво Рома и руралног становништва се репродукује генерацијама. Одржавање сиромаштва је омогућило стварање субкултуре сиромаштва, у виду специфичног погледа на свет.

Једна од највећих препрека у борби против сиромаштва је институционална слабост.

Најбоља стратегија за борбу против сиромаштва је економски раст с обзиром да повећање националног дохотка једне земље доноси и повећање индивидуалног дохотка њених сиромашних грађана. Позитивна корелација економског раста и смањења сиромаштва је видљива на три нивоа:

1. развој подстиче тражњу за радном снагом и тиме се смањује незапосленост и самим тим и сиромаштво.
2. запосленима се повећавају зараде чиме се смањује број сиромашних међу запосленима
3. повећава се износ буџетских средстава за социјална давања онма који трајно или привремено нису у стању да изађу из сиромаштва.

Много је теже елиминисати културу сиромаштва. Она својим носиоцима не обезбеђује трајно задовољство и не подстиче поверење излаз из беспомоћне ситуације. Некада је могуће, увођењем основних структуралних промена у друштво, организовањем сиромашних и давањем осећаја припадности и моћи, ублажити културу сиромаштва чак и када само сиромаштво није ублажено. Да би сиромашни били мање сиромашни, важно је да стекну квалификације које ће им омогућити да лакше дођу до посла. У том контексту је важно спровести организовау социјалну акцију на пољу стручног оспособљавања и образовања сиромашних.

45. Социјалне импликације научно-технолошког развоја:

Технологију можемо одредити као скуп начина односно техника и метода које проширују могућност људског организованог деловања на природу и помажу човековом управљању друштвеним процесима, а производ су научних решења.

Развој технологије се у савременом друштву веома брзо одвија и за собом носи читав низ промена:

- промене у предметима рада – Човек се све више ослобађа своје зависности од природне средине јер разне материјале који су му потребни може да производи и вестачким путем.
- развој средстава комуникације и транспорта (рачунари, радио, тв и остала средства која омогућавају лакшу и бржу комуникацију међу људима из различитих делова света)

- *развијање нових izvora енергије* – класични izvori енергије се све више исцрпљују. Нови енергетски izvori гарантују извесну сигурност у дуготрајнијем снабдевању (нуклеарна, соларна, енергија ветра, хидроенергија и др. облици Енергије)
- *аутоматизација и развој рачунарске технологије* постају особеност нових производних снага. До сада су машине замењивале људску руку, овог пута машина обавља и неке функције мозга. Рачунари су у стању да обрађују информације и да помоћу њих самостално одређују оптималне услове, врше контролу и управљају производним процесима.

Измењена структура запослених у условима аутоматизоване производње обухвата два типа радника. (по Серж Малеу) *Први тип* радника може се разврстати у 2 групе: надгледнике, утовариваче, операторе; и у раднике за одржавање којима је поверено оправљање и контрола механизма оруђа. Ови први морају потпуно познавати процес производње док су квалификације других више традиционалне: механичари, електричари, часовничари и сл. *Други тип* радника чине техничари и стручњаци из бироа за истраживања. Они немају никаквог контакта са радницима у производњи. Захваљујући техничко-технолошком напретку човек се више оријентише ка функцијама као што су истраживање, програмирање, планирање, организација. Због ових промена све више се испољавају способности, креативност и знања човека.

Императив технолошког развоја је и виши образовни ниво. Расте значај средњег образовања, а у новије време све више на значају добија и високо образовање. За савременог радника је нужност да се стално усавршава јер то од њега захтевају новонастале промене, а тиме се омогућава да друштво иде у корак са развојем технике.

Развојем технике расте и животни стандард. То се нарочито огледа у порасту надница, куповне моћи становништва и квалитета свакодневног живота.

Промене у сфери политичких односа се огледају у укључивању све већег броја људи у политичке процесе, у политизацију младих и у повећаној политичкој активности радништва. Расте и активност и утицај синдиката.

46. Екологија и друштво: актуелност еколошког проблема и појава социјалне екологије

Већим делом историје планете Земље делови живе и неживе природе су се налазили у међусобној равнотежи, која је у крајњој линији могла да буде поремећена променама у ланцу исхране, геолошким катаклизмама, климатским променама... Човек је једини субјект коме полази за руком да мења свет око себе. Недостатак разумног односа човека према спољном свету нарушава давно успостављању равнотежу унутар природне средине.

Екологија је првобитно била део биологије, што је одговарало потребама времена њеног настанка, када су се научници бавили дефинисањем појма и проучавањем екосистема. Реч екологија је први пут уведена у јавни живот у делу Ернеста Хекела „Општа морфологија организама“ 1866. који је под тим називом подразумевао науку која проучава односе животиња према спољној органској и неорганској средини као и њихове односе према другим животињама и биљкама. Од истраживања Чарлса Дарвина и његове теорије о борби организама за опстанак, научници различитих профила почињу да се баве еколошким проблематиком.

Екологију можемо одредити као науку која се бави проучавањем односа живих организама и природне средине као и њиховим међусобним односима. Екологија је осим биолошких развила и бројне друге компоненте. Данас појам екологије укључује најмање 4 основна елемента: жива бића, животну средину, међусобни утицај живих бића, однос живих бића и животне средине.

Први импулс за развој социјалне екологије проистакао је из све већег интересовања социологије за проблематику човекове средине из чега је првобитно била развијена хумана екологија. Временом се развила потреба да се еколошка проблематика разматра узимајући у обзир изучавање целокупности односа међу људима и развијање друштвене свести. Овим екологија излази из корпуса природних наука и поприма карактеристике друштвених наука. Хуману екологију интересује укупност веза човека са својим становиштем.

Физичка средина, заједно са свим живим и неживим деловима и њиховим међусобним односима, чини велики систем који се уобичајено назива екосистем (1935). Укупан систем у којем се обавља интеракција живе и неживе природе се назива екосистем. Жива природа је смештена у делу екосистема који се назива биосфера и под њом подразумевамо простор у којем егзистирају живи организми и њу чине делови ваздушног и воденог омотача као и површински слој земљне коре. Убрзани техничко-технолошки развој непрестана трка за профитом нарушавају равнотежу природне средине. Једно од кључних питања садашњег тренутка је управо питање односа човека и његовог природног окружења.

Од седамдесетих година XX века у употреби, поред израза биосфера налази се израз ноосфера којим се означава зајамна повезаност природе и друштва. Ноосфера је продукт осмишљене делатности човечанства на успостављању хармоније природе и друштва.

Подстицај за укључивање човека у разматрање еколошке проблематике је у нарушавању природне равнотеже која је условила еколошку опасност. Обновљање природе не зависи само од њених саморегулативних способности већ много више од човека.

47. Еколошка криза

Данас еколошка криза представља део глобалне кризе и подједнако погађа сва друштва. Она се не може брзо превладати. Настала је појавом индустријализације. Основни услов људског развоја је мењање природе и друштвене средине.

Црни биланс односа човека према његовој околини може се изразити чињеницом да је човек уништио бројне врсте, а да многим врстама прети изумирање. Криза директно погађа и човека јер данас милиони људи умиру од последица загађења. Еколошка криза се не исказује само кроз недостатак сировина већ и кроз недостатак других ресурса као што су чист ваздух, вода, стамбени простор... Већ од почетка '70-тих година XX века напомиње се да се ради о кризи већих размера него што се претпоставља. Кључни проблем из социолошке перспективе је питање повратног деловања екосистема на друштвени систем. У контексту међусобног односа природе и друштва можемо говорити о три групе проблема:

1. проблеми везани за међусобни однос најзначајнијих друштвених заједница
2. проблеми везани за однос човека и друштва
3. проблеми везани за однос човека и природе

Кризу узрокује индустријализација, урбанизација, оријентација ка профиту, расипничко понашање, популациони раст, енергетска исцрпљеност и развој нуклеарне енергије. Кључни узрок еколошке кризе је човек. У овом контексту најзначајнија активност је развој науке, технике и технологије, чија неконтролисана примена нарушава равнотежу органског и неорганског света.

Потрошачка филозофија је допринела неконтролисано коришћењу необновљивих природних ресурса. Процењује се да ћемо половином овог века достићи критичну тачкуна којој ће бити доведено у питање коришћење природних извора на којима почива савремена индустрија.

У намери да себи изгради бољи свет човек је прекорачио могућности животне средине и природне равнотеже. Не тако давно свет је био подељен на 3 целине:

1. индустријски развијене земље запада,
2. социјалистичке земље истока
3. некадашње колоније, а сада земље у развоју

Први су упали у замку благостања, и подлегли су притиску да у недоглед повећавају производњу и потрошњу. Други су упали у идеолошку замку, а трећи у замку беде.

Развијене земље не одустају од политике економског раста и потрошње. С друге стране постсоцијалистичке земље у нове идеологије тражећи парадигме новог света које ће покренути развој. Свет неразвијених је и даље у замци беде.

Извоз капитала за собом повлачи тешке еколошке последице:

- крше се елементарни етички принципи што се правда увођењем цивилизације и покретањем развоја
- убрава се експлоатација још увек неискоришћеног природног богатства

- одлаже се колапс експанзионистичког начина производње и истовремено шири подручје могућег колапса

Еколошки проблеми имају више обележја. Прво је сукцесивност. Проблеми су настајали и развијали се са економијом. Друго је кумулативност која је последица неефикасности у решавању проблема. Из овога следи и треће обележје, а то је трајност.

48. Популациони раст као еколошки проблем

Популациони раст датира са индустријализацијом. У XX веку популација је нарасла са 1,6 на 6,2 милијарде становника. Прираштај становништва током '90-тих је износио 900 милиона што је повећање од 20%. Очекује се да ће популација нарасти до 9 милијарди становника до половине XXI века. Остаје нејасно како ће се са постојећим рсурсима задовољити потребе толиког броја људи. На популациони раст утичу стопе наталитета и морталитета. Стопа морталитета је смањена развојем медицине и очекује се даље продужење животног века и повћање броја становника, осим у случају неке катастрофе. У неразвијеним земљама стопа наталитета је висока. Узроци овакве популационе динамике су:

1. техничко технолошки развој и

2. културни контекст

Економски развој повлачи виши стандард и бољи квалитет живота, а ту су и медицинска открића. Напредак медицине смањује смртност у неразвијеним земљама, али због нижег културног развоја не долази до смањења наталитета. Динамика будућег раста ће бити много већа у неразвијеним земљама. Прираштај је низак у 1/6 становништва које поседује 5/6 богатства. Сиромашни ће ускоро живети у великим нефункционалним градовима.

Проблем је у немогућности неразвијених земаља да обезбеде развитак привреде, што ће проузроковати таласе миграција сиромашних у богатије делове света. То ће даље водити продубљивању социјалних тензија, доћи ће и до затварања граница за мигранте и до њихове гетоизације.

Једно од главних питања везаних за популациони раст је колико земље човек може узети за себе, колико мора оставити осталим живим бићима.

Средином XXI века ће се број становника усталити као последица притиска на природне ресурсе и урбаног сиромаштва. Неконтролисани раст становништва најважнија појава у комплексу еколошких, биокултурних и социополитичких кретања. Кључни проблем настао из пренасељености је производња хране, а тај проблем није решив без повећања продуктивности пољопривреде у неразвијеним деловима света.

49. Квалитет живота и одрживи (уравнотежени развој)

На конференцији о човековој околини у Стокхолму 1972. указано је на неопходности повезивања економског и друштвеног развоја и вођење рачуна о животној средини. Ту су покренута питања озонског омотача, опасан отпадклиматске промене, угрожавање биодиверзитета... Светска комисија за животну средину и развој је 1987. поднела извештај под називом „Наша заједничка будућност“. У њему је дат нагласак на 2 проблема: 1. како будућим генерацијама обезбедити услове који неће бити лошији од данашњих и 2. како се у земљама у развоју ситуација може променити када погоршавање еколошке ситуације захтева увођење оштријих стандарда у привреди. Одрживи развој је дефинисан као развој који задовољава потребе садашњих и не доводи у питање способности будућих генерација да задовоље своје потребе.

Програмом „Брига за Земљу“, '91 одрживи развој је дефинисан као побољшање квалитета живота кроз очување животних услова и очување капацитета екосистема.

Година '97 и 2000. у Истанбулу је концепт одрживог развоја добуњен стављањем акцента на квалитет еколошки схваћеног живота као и унапређење услова урбаног живота. Кључна тачка овог концепта је став да се даљи економски раст мора усмерити ка смањивању разлика у животном стандарду и успешнијем задовољавању потреба већине популације. Кључни принцип се заснива на интеграцији економије социјалне и еколошке политике са циљем да се развој креће у корист садашњих, али и

будућих генерација. Идеја одрживог развоја почива на ставу да се, при креирању сваке политике мора водити рачуна о будућим генерацијама.

Три кључне тачке ослонца идеје одрживог развоја су да

1. људи имају право на здрав и продуктиван живот у хармонији са природом
2. државе имају право да користе ресурсе тако да не наносе штету другим земљама
3. ради решавања еколошких проблема потребна је међународна сарадња

Индикатори одрживог развоја се могу посматрати као показатељи квалитета живота. Деле се на:

1. Социјалне који указују на социјалну правду, стање здравља, образовање, становање...
2. Економске који се односе на економску структуру и потрошњу и производњу
3. Институционалне
4. Индикаторе животне средине (атмосфера, земљиште, воде, океане, мора и биодиверзитет)

50. Еколошка свест и еколошка етика

Еколошка свест се јавља у тренутку када људска друштвена акција доводи до нарушавања природне равнотеже. Да би се развила еколошка свест нужно је било да се поред појаве еколошког проблема и развоја и одговарајуће научне мисли, развију и субјекти директно заинтересовани за превазилажење проблема. Технологије XX века су заостриле деградацију животне средине и поставиле на дневни ред и ову проблематику. Еколошка свест, да би била функционална и у општем интересу, мора бити повезана са објективном спознајом техничке, друштвене и природне реалности што подразумева добру обавештеност и доведеност у спрегу са општим етичким принципима. Појам еколошке свести у себи садржи сазнања о стању природе и друштва тако и сазнања о узроцима таквог стања и посебно сазнања о потреби заштите природе од даљег нарушавања. Еколошка свест је део друштвене свести који је уграђен у ставове којима се вреднује или изражава друштвено пожељни однос човека према природи. Еколошка свест садржи 3 елемента: еколошка знања, вредности и акције. Прва 2 елемента су продукт упознавања природе, а трећи је у сталном сукобу између људских знања и потреба које друштво нагоне на нерационалан однос према природи.

Развој еколошке свести доживљава врхунац у прихватању еколошке етике која ће подстаћи друштво да потпомогне репродукцију природе. Да би се у томе успело треба савладати мит о профитерском индустријализму као једином ваљаном развоју. Несагласност основних претпоставки савременог начина живота са природним законитостима ставља пред човека низ питања. Посебан значај имају питања која се односи на смисао и оправданост човековог производног деловања мотивисаног профитом. Једно од етичких питања је да ли људска производна пракса доноси више користи или штете и о каквој се користи или штети ради. Друго питање је како препознати штету.

Данашњи човек се налази пред питањем како деловати и усагласити се са природом. Основни покретач развоја постаје профит, а доћи до профита значи увећавати производњу, ширити тржиште, и подстицати крајње потрошаче да троше. Последица је да се све више нарушава животна средина.

Данас заборављамо да смо до скоро били оријентисани на коегзистенцију са природом.

Економска хиперрационалност је до те мере угрозила опстанак човечанства да је некада мудар став, да овај свет нисмо наследили од предака већ смо га позајмили од потомака, постао обична тривијалност.

51. Антропоцентризам и екоцентризам

Ограничење слободе акције мотивисано борбом за физиолошки или неки други опстанак, има пуни еколошки смисао кад се преточи у ограничавање потреба и акција усмерених ка непрестаном повећању људског комфора на рачун живе и неживе природе. Човек поставља правила која су усмерена ка томе да се не повреди интегритет других људи и друштвених установа. О интегритету физичког окружења се није размишљало. Овакав начин промишљања еколошке етичке проблематике уоквирује антропоцентристички став. Човек се уздиже на ниво врховне вредности. Проблем настаје што сес антропоцентризам лако претвара у егоизам. Глад за профитом нарушава природу.

Човек упознајући природу, стиче моћ над контролом природних законитости и над њиховим усмеравањем ка остварењу својих циљева.

Антропоцентризам, ако се доследно развије води у еколошки колапс. Хуманизам и ренесанса су ставили човека у центар света и отворили врата етике која човека претпоставља Богу природи и друштвеном положају. Тадашња жеља човека је била да загосподари светом, а не да буде његов део. Екоцентризам се супротставља антропоцентризму. Разлика је у томе што се у средишту другог гледишта не налази само човек већ екосистем.

Са модернизацијом друштва развијао се и појам друштвених вредности. Обележја вредности се посматрају у континуитету шире корисности, не само корисности за појединца. Узрок ширења обима и садржаја појма вредности треба тражити у научнотехнолошком развоју и у негативним последицама које из њега следе, где је реч о деградацији живе и неживе природе.

Заступници идеје екоетике уочавају 3 равни посматрања ове проблематике. Становиште да се људима може придати морално значење је већ дуго познато. Сада се развијају становишта по којима се може морално значење придати и нехуманоидним осећајним бићима (животиње), затим неосећајним живим бићима (биљке), неосећајним неживим бићима (нежива природа). Биоетика даје морално значење читавом живом свету. Човек се посматра као делић биосфере и његов опстанак зависи од опстанка остатка живог света. Геетика је вид радикализације биоетике. Планета са биофером представља јединствен хомеостатски систем. Природа без човека и човек без природе губе смисао.

Антропоцентристички став сматра да цела природа постоји ради човека.

Данас постоје 2 филозофска утемељења еколошке етике и то:

1. аутономна и
2. инструментална

прва произилази из претпоставке да природни ентитети имају вредности по себи, а не само у односу на човекове потребе. По другој варијанти човек би требало да има дужност према заштити квалитета и разноврсности природних ентитета само у оној мери у којој могу користити његовим потребама, што је негација става да ентитети имају вредност независно од човекових потреба.

Смисао еколошке етике требало би да буде оријентисан ка томе да она представља начин живота, референтни оквир за акцију, те да њоме треба да овладају они који су у позицији да доносе стратешке одлуке, а затим и сви остали.

52. Социолошко одређење рада:

Човек је одувек тежио да створи себи и заједници што боље услове живота и обезбеди опстанак, а то је било могуће само мењањем и прилагођавањем природе где рад има водећу улогу. Цицерон је у свом спису "De officiis" (О дужностима) говорио да човек радом треба да преобликује природу да би она служила људској репродукцији. У XX веку почињу да се заснивају многе посебне науке о раду као што су социологија рада, психологија рада...

Дефиниција рада: *Однос у ком се човек свесно спаја са природом у настојању да и сам делује, ако не као природна сила, а оно бар као продужена рука природе или као сила насупрот природи.*

Људи успостављају друштвене односе на бази различитих радних активности; рад повезује једног човека са другим јер постоји много послова које није могуће сам обавити. Рад је такође условио потребу за заједничким животом у друштвеној заједници.

Рад се може посматрати у три сектора: Примарним сектором се сматра непосредна прерада природних ресурса (пољопривреда, енергетика, рударство); секундарним индустрија, а терцијарним сектор услужних делатности.

53. Подела рада:

Најранија подела рада била је према полу, узрасту, раси, народности.

Пол: Свако друштво, посебно примитивна и неразвијена друштва, тежи да успостави правила о мушким и женским пословима. Временом ти обрасци понашања постају устаљени и тешко се мењају, иако је и то могуће, али изискује много времена и напора.

Узраст: Многа традиционална друштва су узрасно подељена, имају церемоније и ритуале којима се прославља индивидуални прелаз из једне у другу добну групу. У савременом друштву ове поделе су мање присутне.

Раса и народност: Ова подела може израсти из ратова и освајања где би припадници побеђених народа обично били предодређени за тешке физичке послове. Овај основ поделе рада је до недавно био присутан у многим деловима света где се одржао робовласнички поредак. Нпр у САД је ropство укинута 1865, у Бразилу 1881, а у Саудијској Арабији 1963. У многим земљама се препознаје социјална и национална сегрегација унутар поделе рада, где су, за припаднике одређених група углавном предодређени физички, тешки или слабо плаћени послови. Нпр. Роми који раде већином у Градској чистоћи.

У савременом друштву подела рада и специјализација се повећава. Послови који су некад обављани код куће (нпр. ткање или васпитавање и образовање деце) сада представљају посао плаћених специјалиста. Поделу рада можемо класификовати као општу или друштвену и производну или техничку поделу рада.

Под друштвеном поделом рада би се подразумевала подела рада на гране и делатности док се подела рада унутар једне гране назива производном или техничком поделом рада.

Производна подела рада почиње да се развија тек појавом индустријализације. Она је допринела повећању спретности сваког појединог радника, уштеди у времену, усавршавању многих машина које олакшавају и скраћују рад.

Свакако социолошки најзначајнији аспект поделе рада је подела на управљачки и извршилачки. Управљачки послови су увек привилегија власника средстава за производњу и њихових заступника. Управљачки рад обезбеђује боље приходе, већи друштвени углед, већу друштвену моћ. Дакле, они који доминирају радним и производним процесом су у позицији да доминирају целокупним друштвом. На овај начин они постају издвојена и релативно затворена социјална класа.

54. Запосленост и незапосленост:

Запосленост и незапосленост су показатељи реалног учешћа радно ангажованих лица у расположивом обиму радно способног становништва. Границе запослености и незапослености су нејасне и покретне што отежава њену класификацију, мерење и сл. Радно способно становништво представља радни потенцијал неког друштва, а запослено становништво представља стварно искоришћену радну снагу. Стање пуне запослености подразумева нужан минимални проценат привремено незапослених, а који се креће у распону од 2-5% (некад чак и до 7%). *Под незапосленошћу подразумевамо ситуацију у којој један део радно способног становништва није у могућности да се запосли и тиме допринесе увећању друштвеног производа и националног дохотка нити да учествује у њиховој расподели.* Под незапосленим се подразумевају не само постојећа регистрована лица већ и економски емигранти који су отишли на рад у иностранство. Такође треба убројати оне који имају запослење тј. радно место али унутар свог радног времена немају адекватан радни ангажман. Овде се ради о латентној или прикривеној незапослености. Радници су добијали запослење не би ли се на тај начин остварио привид пуне запослености. Бројни су узроци незапослености: недовољна искоришћеност постојећих привредних капацитета, заостајање аграрног сектора који може да апсорбује велики број радника, миграције из неразвијених у развијене регије тако да се у развијеним подручјима јавља вишак радне снаге. Последице незапослености: стварање осећаја економске несигурности за незапосленог и његову породицу, разара основне друштвене вредности, угрожава привредну стабилност. Из хроничне незапослености често следе алкохолизам, криминал, проституција, сива економија и др.

55. Синдикализам:

Основни разлози организовања радништва у синдикате су систематски и трајни односи неједнакости и експлоатације радника, засновани на друштвеној подели рада, тј на подели на власнике и невласнике средстава за производњу. У почетку радничка борба је била неорганизована, неповезана и

спонтана. Тек се касније удружују радници више фабрика у оквиру исте гране, да би се коначно удружили и радници из целе земље. Интереси радника и синдиката се супротстављају са интересима послодавца обзиром да радници желе да за свој рад буду што боље плаћени, а послодавцима је циљ да оствари што већи профит уз што мање трошкове. Главна функција синдиката је да преговара с менаџментом о надницама, радном времену, условима рада као и о другим условима запослења. Основне активности синдиката су усмерене ка 4 групе циљева: 1) радна и социјална сигурност; 2) уређење тржиста рада; 3) адекватни радни услови 4) одређивање развојних циљева и политике на макро и микро нивоу (питања радничке и политичке партиципације). Синдикат има функцију заштите и унапређења економско-социјалних интереса запослених. Има и политичку функцију јер синдикати понекад наступају и као политичке странке и самостално излазе на изборе и организују сопствене кампање. Трећа функција синдиката је управљање привредом. Четврта функција је информисање и образовање његових чланова.

Извор друштвене моћи послодавца је у поседовању капитала. Основни извор друштвене моћи синдиката је бројност, организованост, солидарност и борбеност.

56. Конфликти на раду и штрајкови:

Конфликти на раду као врста друштвених конфликта се манифестују у распону од личних конфликта па све до масовних протеста и штрајкова. Конфликти на раду се изражавају као супротности које настају међу људима у току обављања процеса рада. Међутим, не мора се свако неслагање и супротстављање третирати као конфликт јер је могуће да појединци и групе које имају супротстављена схватања, интересе и ставове ипак сложено раде. До конфликта на раду долази због: 1) економских разлога (нпр смањивање зарада или давање награда појединцима); 2) необезбеђивање одговарајућих услова безбедног рада; 3) лоших међуљудских односа и неадекватног система информисања; 4) лоше организације рада; 5) непостовања или неразумевања прописа који регулишу рад и радне односе. Конфликте је могуће решавати путем различитих метода, техника и стратегија. Најчешће су принудне мере или арбитража односно пресуђивање са стране, услед чега најчешће остају и даље незадовољства актера конфликта. Управљање конфликтима се састоји из две основне фазе: дијагнозе и интервенције. У дијагнози морају се наћи узроци конфликта и мора се дефинисати интензитет конфликта.

Штрајк је прекид рада којим запослени желе да остваре неко своје право из рада или поводом рада. Рец штрајк (енг стрике) значи ударац, а у контексту радничких борби представља колективно одбијање рада као облик притиска радника на послодавца у циљу задовољавања економских или политичких захтева. Циљ штрајкова увек је очување већ стечених права и борба за нова права. Масовност је као и код синдиката кључни извор снаге што значи да је штрајк једино могућ и има смисла ако се примени искључиво као колективна акција радника. Такође, синдикат мора имати аутономију у односу на државу, послодавце и политичке странке јер у супротном штрајк лако може постати предмет политичке или неке друге манипулације. Аутономија синдиката подразумева његову самосталност у погледу одређивања циљева, стратегије, и тактике штрајка.

Штрајкови су у периоду либералног капитализма били забрањивани и квалификовани као кривична дела, да би тек са организовањем модерних радничких партија и међународних радничких организација (Прве и Друге интернационале) европске државе почеле да признају радницима право на штрајк. Највећи штрајкачки покрети XX века настали су као одјек Октобарске револуције 1917. год и револуције у Немачкој 1919. год. Један од највећих штрајкачких покрета десио се у Великој Британији 1926 год.

У случају штрајка послодавац располаже одређеним правним средствима за заштиту властитих интереса. Може прибећи lock-outu који се састоји у затварању предузећа поводом радног сукоба, у одбијању послодавца да стави на располагање радницима средства за рад и да их плати. То је дакле привремено затварање предузећа или забрана од стране послодавца довољно великом броју радника

да приступе својим радним местима у предузећу у циљу вршења притиска на раднике и синдикат да одустану од својих захтева или да прихвате захтеве послодавца.

57. Партиципација и економска демократија

Политичка демократија не може испунити очекивања и аспирације људи да обезбеде за изградњу стабилног и здравог друштва. Зат осим као алтернатива остаје да утемеље економску демократију. Економска демократија се може одредити као назив за све облике управљања предузећем у којима радници на неки начин партиципирају. Економска демократија има смисла само ако у управљању учествују нижи делови хијерархије. Тамо где постоји већа партиципација има мања сукоба, више координације и боље решавање сукоба.

Алтернатива економској демократији је индустријски конфликт, па су мере економске демократије превентивне мере.

Да су стари друштвени односи неспојиви са могућностима које нуди технички развој потврђује један број актуелних процесамеђу којима можемо истаћи следеће:

1. пораст улоге и значаја међународног организовања и повезивања радничког покрета
2. развој и јачање социјалне функције савремене индустријске државе
3. афирмација захтева широких слојева друштва за укључивање у процес одлучивања
4. тежња за културним и технолошким повезивањем светске заједнице

Савремена друштвена теорија у скоро свим државама ставља на дневни ред питање укључивања радника у процес управљања. Прва група идеја заговара делимично укључивање радника у процесе. Другу групу чине захтеви за успостављање потпуне и непосредне радничке власти (самоуправљање) Смисао свега је у томе да радници преко својих представника учествују у управљању као један од чланова у овом процесу, заједно са представницима управепредузећа и власницима капитала.

58. Европско искуство после 2. светског рата

У неким земљама се партиципација стиже чак и до управљања државом.

Међу многобројним облицима остваривања економске демократије постоје следеће сличности:

1. ове институције носе изразито обележје социјално-класног компромиса
2. ове институције представљају део социјално-економске и политичке структуре друштва
3. постоје 2 функције органа партиципације: економске и социјалне. Економске се односе на питања у вези са пословањем, а социјалне се односе на услове рада.
4. углавном се не предвиђа учествовање свих радника у управљању

По начину организације партиципације разликујемо 2 групе земаља:

1. оне где је партиципација успостављена законом (већина држава)
2. земље у којима се партиципација успостаља путем споразума синдиката и послодавца

У првом случају предвиђени су савети предузећа. Чланове савета је предлагао синдикат. Савети су имали право да учествују у руковођењу уз ограничење да предузећем ипак управља власник.

Овлашћења су се делила на 2 групе:

1. заштита права запослених
2. обезбеђивање саодлучивања запослених у управљању

У оквиру социјалне надлежности савети су дали резултате, а то је последица 2 фактора:

- у социјалном погледу савети имају право да заиста одлучују, а не да буду консултовани
- послодавци су у овој области пружали већу подршку него у економско-техничкој

У другом случају непосредни споразуми су били склапани од стране удружења послодавца и синдиката. Подразумевали су стварања савета које чине представници радника, службеника и

послодаваца. Због лоших резултата су се често вршиле ревизије уговора тако да су фабрички савети остали саветодавна тела.

59. Пракса остваривања партиципације: два ваневропска искуства – Јапан и САД:

Јапан: Крајем шездесетих у Јапану расте интересовање за партиципацију, долази до стварања новог типа синдикалног покрета – покрета за самоуправљање. Седамдесетих година су започети различити експерименти са самоуправљањем. Професор Акиро Ишихава разликује четири типа самоуправљања у Јапану:

- самоуправљање које је покренуо један од синдиката у неком предузећу под стецајем
- својина радника и радничко управљање у ситним и средњим предузећима
- деловање радне јединице у којој мала група људи самоуправља у оквиру неког великог предузећа
- ткзв. утопијске заједнице

Први облик се јавља у предузећима која падају под стецај. Радници почињу да се организују како би спасили своје предузеће. Пракса је показала да интересовање за самоуправом траје све док предузеће не почне нормално да функционише. Тада долази до одвајања производње од управљања да би се на крају управљање осамосталило што доводи до успостављања нове хијерархије.

У циљу стабилизације радне снаге и повећања производње поједини руководиоци малих и средњих фабрика одобрили су радницима да управљају предузећем поделивши с њима капитал. Ту се самоуправљање показало ефикасним док су економски услови били повољни. Проширењем предузећа радници су полако напуштали улогу самоуправљача да би се самоуправљање на крају сасвим угасило. За трећи облик самоуправљања је карактеристично да радници из исте јединице или истоветних радних места образују малу групу, бирају између себе једног за шефа, воде разговоре за изабраним шефом и сами одређују задатке и начине како да их остваре. Оваква настојања су показала добре резултате и раширила се у великом броју јапанских предузећа.

У Јапану постоји велики број различитих утопијских заједница. Заједничко им је то што им је делатност земљорадња и што теже аутархији, њихови чланови су под врло јаким утицајем разних религија и воде мукотрпан живот; деле не само средства за производњу већ и потросну робу.

Америка: Данас су у Америци синдикати изгубили водећи положај у радничким борбама. Међутим, они имају свој историјски значај. Своју борбу су углавном остваривали путем преговарања где су дугогодишњи уговори потали најчешћи резултат тог преговарања. Ти уговори су обезбеђивали послодавцима стабилну и дисциплиновану радну снагу, а радницима извесну добробит. Синдикат се обавезао да радници неће штрајковати, сем у специфичним условима или по окончању уговора; уступа послодавцу право да по својој вољи управља радном снагом, укључујући право да је најми, суспендује или отпусти радника, ако је из оправданих разлога.

Главну реч у синдикатима при склапању уговора има руководство. Чланство, додуше, има право вета и због тога се расправе често завршавају одбацивањем уговора које је склопило синдикално руководство. Временом су чак и повећана ограничења права радника да се супротставе мерама управе. Радници често прибегавају “дивљим штрајковима”. Њихова учесталост је имала за последицу обнову права на штрајк, али само ако је у питању сигурност на послу или промена темпа рада. Чак и тада се у штрајк могло ступити тек након дуготрајног жалбеног поступка.

60. Теоријска разматрања партиципације и одређење радничке партиципације и могућност класификације њених облика код Кенета Вокера:

За Б. Абрахамсона је партиципација учествовање радника у одлучивању на различитим нивоима организације. Он прави разлику између политичке партиципације (учешће у одлучивању и дугорочном планирању) и социо-техничке партиципације (учешће у организацији производње). За њега је партиципација пут ка демократизацији друштва. За Корнелиса Ламерса партиципација је учешће при ком се не преузима контрола у целини док самоуправљање подразумева нешто што је

потпуно под контролом учесника. Он прави разлику између функционалног и структуралног концепта демократизације. Први концепт подразумева партиципацију на нивоу радних јединица којом се постижу неке ситне промене које битно не задиру у структуру моћи. С друге стране структурална концепција демократизације инсистира на изједначавању разлика у моћи, које се осећају између различитих категорија чланова организације, као “идеолошкој потреби”. Ламерс се залаже за увођење структуралне партиципације којом би био отворен пут укидања старих друштвених организација и оснивања нових. Пол Блумберг полази од става да задовољство у раду расте са порастом моћи радника да одлучују на радном месту. Он на партиципацију не гледа са аспекта класне борбе већ са аспекта интеграције радништва у постојећи класни систем. Његов став потврђује и истраживање које је Ричард Хол извршио у сарадњи са Џоном Кларком и којим се дошло до сазнања да је квалитет међуорганизационих односа већи тамо где постоји већа партиципација хијерархијски нижег особља.

Кенет Вокер сматра да концепт радничке партиципације има две димензије. Једна је повезана са управљачима и радницима као групама дефинисаним у односу на њихов положај у предузећу а друга је доведена у везу са степеном у ком радници учествују у управљачким функцијама које се остварују у предузећу.

Радничка партиципација настоји да премости јаз између управљача и радника повећавајући на тај начин моћ радника и њихово учешће у стварању сопствене радне ситуације. Очигледно да се то може постићи само ако се радницима омогући да остваре утицај у хијерархији предузећа. Овде је реч о партиципацији у врху хијерархије (*ascending participation*). Друга варијанта је да им се омогући да остварују неке управљачке функције везане за остваривање свакодневног посла. Овде је реч о партиципацији на нижем нивоу. (*descending participation*)

Вокер сматра да детерминанте радничке партиципације могу бити подељене на ситуационе и људске факторе. Док ситуациони фактори одређују партиципативне могућности појединачног предузећа, дотле људски фактори одређују колико и на који начин могућности ситуације могу бити преведене у стварност. На крају он сматра да су сви изгледи да ће се радничка партиципација надаље ширити у три следећа облика: колективно преговарање, интегрисани партиципативни инструменти (нпр раднички савет) и партиципација на нижим нивоима одлучивања и управљања. Он највеће значење придаје колективном преговарању за које констатује да се све више шири.

61. Колективно преговарање:

Колективно преговарање је динамичан процес којим се долази до споразума између радника и менаџмента о условима запошљавања. Преговарачки процес одвија се кроз три нивоа. На првом нивоу који се зове преговарање о новом уговору постиже се склапање уговора између синдиката и менаџмента. Преговарање на другом нивоу настаје када се ради о примењивању постојећег уговора. Трећи ниво је судски, а ради се о тумачењу уговора у вези са споровима или жалбама и притужбама.

Када није могуће брзо и лако доћи до споразума колективно преговарање може проћи и кроз следеће фазе: мирeње, посредовање, арбитража, јавна истрага и штрајк. У процесу мирeња учествује представник јавне власти са задатком посредовања. Процес мирeња се окончава добровољним споразумом или се даље одвија евентуални процес посредовања. Институција посредовања представља прелазну институцију између мирeња и арбитраже. Улога посредника је да предложи могуће решење за решавање спора. Арбитража представља веома чест инструмент за разрешавање спорова. Одлука арбитраже је обавезна и странке су дужне да је поштују. Основна сврха ове институције је да се избегне штрајк као облик радне борбе.

Уобичајено је да колективни уговори садрже бар следећа три питања:

- 1) Сигурност на послу (све одредбе у вези са запошљавањем, обучавањем, распоређивањем на радно место, слањем на принудни одмор, поновним запошљавањем и отпуштањем са посла)
- 2) Распоред рада, брзина рада и производни метод (одређивање одговарајуће брзине рада, дужине радног дана и радне недеље. Различити услови рада су такође укључени: здравље, безбедност, грејање...)

- 3) Износ и начин компензације (одредбе у вези са износом надница које се исплаћују радницима и удео партиципације синдиката у спровођењу система)

62. Стање економске демократије у нашем друштву

Данас се у Србији односи радништва и менаџмента најједноставније могу назвати речју конфликт. Менаџмент настоји да успостави контролу над целином економских односа и често је повезан са политичком елитом која настоји да успостави контролу над тоталитетом друштвених односа. Данас се на нашем простору осећа јака потреба да се успостави дијалог носилаца извршног и управљачког рада. По распаду СФРЈ прва иницијатива за покретање неке форме економске демократије датира из '92 године. Њу је покренуо Савез синдиката Југославије с намером да формира стално трипартитно тело које би чинили представници Владе, синдиката и Привредне Коморе. Први корак је учињен '94 оснивањем Социјалног савета који је почео да ради половином '95. Савет није имао значајна овлашћења и имао је саветодавни и консултативни карактер. Функционисао је као орган савезне Владе и имао је 2 категорије чланова: сталне и чланове по позиву. У Србији живи велики број незапослених или фиктивно запослених који врше притисак на радна места и тиме смањују ионако мале наднице. Због лошег пословања јавних предузећа стално прети отпуштање великог броја радника. Приватни послодавци, због неизграђеног привредног и радног законодавства, функционишу по принципу првобитне акумулације капитала (не испуњавају обавезе према запосленима). Један од кључних проблема је легитимитет актера социјалног дијалога, јер је синдикална и политичка сцена јако издељена и нико иза себе нема већину ни радника ни послодаваца. Да би се овај проблем решио неопходно је стабилизovati политичку сцену и обезбедити политичку стабилност на највишем нивоу. Кооперативност је могуће постићи ако се представници Владе и послодаваца одрекну минималистичког приступа, а синдикати смање број питања која би требало да буду предмет разговора.